

Arařtırma Makalesi/ Research Article

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Varna Kazasının Demografik ve İktisadi Yapısı

Coşkun Dönmez*

(ORCID: 0000-0001-5430-8607)

Makale Gönderim Tarihi

22.11.2022

Makale Kabul Tarihi

15.12.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Dönmez, C., "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Varna Kazasının Demografik ve İktisadi Yapısı", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (Aralık 2022), 265-319.

APA: Dönmez, C. (2022). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Varna Kazasının Demografik ve İktisadi Yapısı. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4(2) (Aralık 2022): 265-319.

Öz

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethinde önce ele geçirdiği toprakların başında Balkan toprakları gelmektedir. Bu topraklar içerisinde Varna, Osmanlı topraklarına en erken katılan yerlerden birisi olmuştur. Varna kazası, Osmanlı Devleti tarihinde 1444 yılında Haçlılara karşı kazanılan Varna muharebesi ile ün kazanmıştır. Bu zafer sonrası söz konusu kaza hızlı bir dönüşüm yaşayarak Osmanlı şehirlerinin karakteristik özelliğini kazanmaya başlamıştır.

* Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye, coskundonmez.44@gmail.com.
PhD. Candidate, Kahramanmaraş Sutcu İmam University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History, Türkiye.

Çalışmada, Balkan topraklarındaki önemli Osmanlı şehirlerinden birisi olan Varna'nın XIX. yüzyılın ilk yarısındaki demografik ve iktisadî yapısı incelenmiştir. Başta Temettuat Defterleri olmak üzere diğer arşiv belgeleri üzerinden Varna'nın köy ve mahallelerindeki hane sayılarının tespit edildiği bu çalışmada, öncelikli olarak Müslüman Gayrimüslim ahalinin tahmini nüfus sayısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kazanın nüfusu belirlendikten sonra ise köy bazında ziraî ve hayvancılık faaliyetlerinin tespiti yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, köylerdeki ekili ya da nadasa bırakılan topraklar ile bağlar ve kira ile tutulan toprakların dönüm miktarları belirlenmiş ardından ise küçük ve büyükbaş hayvanların tür ve sayısı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, mahalle ve köylerin yıllık geliri ve ödediği vergi-yi mahsusa, aşar ve cizye vergisi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada elde edilen tüm bu bulguların XIX. yüzyılın ilk yarısında Varna kazasının demografik ve iktisadi yapısının temel dinamiklerinin ortaya konulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Varna, Nüfus, Vergi, Temettuat.

The Demographic and Economic Structure of Varna District in the First Half of the 19th Century

Abstract

The Balkan lands are at the forefront of the lands that the Ottoman Empire conquered before the conquest of Istanbul. Among these lands, Varna was one of the earliest places to join the Ottoman lands. Varna district gained fame in the history of the Ottoman Empire with the Battle of Varna, which was won against the Crusaders in 1444. After this victory, the town in question experienced a rapid transformation and started to gain the characteristic of Ottoman cities.

In the study, Varna, one of the important Ottoman cities in the Balkan lands, in the XIX. The demographic and economic structure of the first half of the century was examined. In this study, in which the number of households in the villages and neighborhoods of Varna was determined through other archive documents, especially the Temettuat Notebooks, the estimated population number of the Muslim non-Muslim population was tried to be revealed. After the

population of the accident was determined, agricultural and animal husbandry activities were determined on the basis of the village. In this context, firstly, acres of cultivated or fallow lands, vineyards and rented lands in villages were determined, and then the species and number of small and bovine animals were determined. In addition, in the study, information is given about the annual income of the neighborhoods and villages and the tax they pay, especially the tithe and jizya tax. All these findings obtained in the study XIX. It is thought that it will contribute to revealing the basic dynamics of the demographic and economic structure of Varna district in the first half of the century.

Keywords: The Ottoman, Varna, Population, Tax, Temettuat.

Giriş

Bulgaristan'ın önemli bir liman şehri olan Varna, ülkenin kuzeydoğusunda olup; doğusunda Karadeniz, batısında Şumnu ve Silistre, kuzeyinde Romanya, güneyinde Doğu Rumeli'nin Burgaz sancakları ile çevrilidir.¹ Varna tarih boyunca coğrafi konumu ve İstanbul'a yakınlığı nedeniyle modern devletlerin ilgisini çekmiştir. Şehrin geçirdiği tarihsel sürece bakıldığında II. yüzyıldan VIII. yüzyıla kadar Romalıların idaresinde olduğu, VIII. yüzyılın sonlarına doğru ise şehirde Bulgar hâkimiyetinin etkin olmaya başladığı görülmektedir. Ancak bu hâkimiyet ara ara kesintiye uğramış ve şehrin idaresi Bizans ve Bulgarlar arasında el değiştirmiştir.² Bulgarlar XIII. ve XIV. yüzyıllarda Varna'da tam bir hâkimiyet sağlamıştır. Fakat bu hâkimiyet uzun süreli olmamıştır. Çünkü XIV yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın ikinci yarısı, Balkanların Türkleşmesi ve bir Türk vatani haline gelmesi sürecinin başladığı yüzyıl olmuştur.³ Hristiyanlığı kabul eden Kıpçaklardan bir grup XIV. yüzyıl ortalarında Dobruca-Varna bölgesinde Türkmen beyliği

¹ Miyase Koyuncu Kaya "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774-1878)", *Turkish Studies*, C.10, Ankara 2015, s. 389.

² Coşkun Dönmez, 9 Numaralı Varna Kadı Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2018, s. 15.

³ C. Dönmez, "9 Numaralı Varna Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı Ve Fihristi", *Kesit Akademi Dergisi*, C. 3, S. 10, Aralık 2017, s. 757.

olan Dobruca Beyliği'ni kurmuştur.⁴ Bu durum Türklerin Osmanlı Devleti'nden önce bölgede yerleşim alanları oluşturduğunu göstermektedir. Dobruca Beyliği Osmanlı Sultanı I. Murad'a bağlılığını bildirmiştir.⁵ Ancak bölgede Osmanlı hâkimiyetinin 1393 yılında Yıldırım Bayezid ile başladığı tarihçiler arasında kabul edilmektedir.⁶

Osmanlı idaresinde XVI. yüzyılda Rumeli Eyaletinin Silistre Sancağına bağlı olan Varna kazası Sultan Selim Han vakfının varidatları içerisinde zikredilmektedir. 1864 yılında eyalet sistemi kaldırılıp vilayet sistemine geçilince Silistre Sancağı, Tuna vilayetinin Rusçuk Sancağına bağlı bir kaza olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığını Haçlılara karşı belirleyecek olan Varna Muharebesi (1444) bu topraklarda yapılmış ve bu savaş ile şehir Osmanlı tarihinde ün kazanmıştır.⁷ Varna bu savaştan sonra 300 yılı aşkın bir süre savaş sahnelerinden uzak kalmış ve Osmanlı idaresinde bulunan Müslüman ve Gayrimüslim halk güven içinde yaşamıştır. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı, 1810 yılındaki Rus kuşatması, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları ve 1853-1856 Kırım Savaşı'nda şehrin idari, demografik ve iktisadi yapısı tahribata uğramıştır.⁸ 1828-1829 Osmanlı Rus savaşlarında şehir Rusların eline geçmiştir. Fakat Edirne Antlaşması ile Ruslar Varna'dan çekilerek şehir tekrar Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiştir. Osmanlı hâkimiyeti 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar devam etmiş ve bu savaş ile şehir yeniden Rusların eline geçmiş ise de

⁴ Faruk Söylemez-C. Dönmez, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Varna'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iyeye Siciline Göre)", *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, Üsküp – Makedonya 05 - 08 Eylül 2018, s.109.

⁵ Çandarlı zâde Ali Paşa otuz bin kişilik bir kuvvetle 1388 yılında Bulgaristan üzerine yürüdü. Bulgar Kralı Şişman Niğbolu'ya kapandı ve burada mukavemet gösterdi. Ali Paşa Sultan Murad'ı yardıma çağırdı. Büyük bir ordu ile gelen Sultan Murad Bulgar Çariyle anlaştı. Bu anlaşma gereğince Çar Osmanlı Sultanına itaat edeceğini, birikmiş olan vergilerini ödeyeceğini ve Silistre kalesini teslim edeceğini taahhüt etti. Sultan Murat bu gelişmeler sonucu Bulgar Kralı Şişman'ı affedip hilat giydirdi. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C. 1, Ankara 2011, s. 192,193; Halil İnalçık, "Murad I", *DİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 159,162.

⁶ H. İnalçık, "Türkler Ve Balkanlar", *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, Eylül 2005, s. 20.

⁷ Feridun Emecen, "Varna Muhaberesi", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 528.

⁸ Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Müttefik Orduların Sevk Ve İdare Merkezi: Varna", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S.13, 2016, s. 773.

3 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması ile Varna Bulgaristan'a bağlanmıştır.⁹

Varna kazası ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalarda söz konusu kazanın nüfus ve iktisadi yapısına dair önemli bilgiler bulunmaktadır.¹⁰ Fakat, kaza merkezi ve kırsalı hakkında şu ana kadar detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada, XIX. yüzyılın ilk yarısında Varna kaza merkezi ve kırsalının demografik ve iktisadi yapısı araştırılmıştır. Müslim ve Gayrimüslim halkın nüfus ve iktisadi yapısının belirlenmesi ve dönemin vergi uygulamalarının ortaya çıkarılması bu çalışmanın amaç ve hedeflerini oluşturmaktadır.

Varna kazası temettuat defterleri, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye Nezareti Kataloğu'nda "ML.VRD.TMT.d..." ve Kamil Kepeci Kataloğu'nda "KK.d..." koduyla kayıtlıdır. Bunlardan çalışmanın kaynağı olarak kullanılan 17544 numaralı defter Maliye Nezareti Kataloğu'nda, diğer 6084 numaralı defter Kamil Kepeci Kataloğu'nda bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nin Bilad-ı Metruke Mahkemesi Tasnifi'nde kayıtlı Varna Şer'iyye Sicilleri'nden istifade edilmiştir. Bu kaynaklar Varna kazasına bağlı Müslüman, Gayrimüslim ve bunların birlikte yaşadığı karma köylerin hane sayıları, emlaki, yıllık kazançları ve ödedikleri vergi miktarlarına ilişkin kayıtlar içermektedir. Ayrıca şehrin Müslüman ve Gayrimüslim mahalleleriyle ilgili veriler de yine bu kaynaklardan ulaşılmıştır. Tüm bu veriler doğrultusunda Osmanlı Devleti idaresinde Varna kazasında yaşayan Müslim ve Gayrimüslim halkın demografik ve iktisadi yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

⁹ Erhan Alpaslan-Tülay Aydın, "Balkanlar'da Bir Türk Şehri: Varna (Sosyo- Kültürel Açından Bir İnceleme)", *Uluslararası II. Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi-Sarayevo Üniversitesi, Bosna Hersek 2015. s. 111.

¹⁰ M. Koyuncu Kaya, "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Varna: (1774-1878)", *Turkish Studies*, C. 10, S. 1, 2015, s. 383-418; Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu, "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret", Prof. Dr. Şevket Nezih Aykut Armağanı, *Etkin Kitaplar*, İstanbul 2011, s. 97-114; F. Söylemez-C. Dönmez, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Varna'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iyye Siciline Göre)", *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, Üsküp – Makedonya 05 - 08 Eylül 2018, s.108-120.

Varna Kazasında Yerleşme ve Nüfus

Varna Kazasının Nüfusu

Osmanlı toplumu, genel itibariyle Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere iki sınıftan meydana gelirdi. Varna kazasında yaşayan Müslim ve Gayrimüslim unsurların XIX. yüzyıldaki tahmini nüfusunu ortaya çıkarmak için köy ve mahallelerin hane sayısını Varna temettuat defterleri ile 2 numaralı Varna şer'iyeye sicili defterinde ahaliye tevzi ve taksim edilen masraf kaydındaki hane sayılarına dayanarak ortaya koymak mümkündür. Temettuat defterleri ve şer'iyeye sicilindeki hane sayılarını genellikle kabul gören "5" rakamı ile çarparak o mahallenin ve köyün tahmini nüfusu tespit edilmiştir.¹¹

Tablo 1: Müslüman Köylerin Toplam Tahminini Nüfusu¹²

Köyler	1834		1844	
	Hane Sayısı	T. Nüfus	Hane Sayısı	T. Nüfus
Paşa	8	40	18	90
Kadı	5	25	9	45
Yüncü	9	45	22	110
Acemler	27	135	36	180
Mihaliç	2	10	8	40
Ruslar	24	120	31	155
Dizdar	10	50	11	55
Alaaddin-i Sagir	18	90	24	120
Alaaddin-i Kebir	10	50	16	80
Gönülalısı	18	90	26	130

¹¹ Konu hakkında bk. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 11-12; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 331-348; Faruk Söylemez, "XVI. Yüzyılda Pağnik Nahiyesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 171, İstanbul Aralık 2007, s. 207.

* Söz konusu kazanın köylerinde yaşamadıkları halde bu köylerde hayvanları ve emlaki olan kişilerin isimleri belirtilmiş fakat bu kişilerin köyde ikamet ettiğine dair hane numarası verilmemiştir. Bu sebeple bu kişiler toplam hane sayısına ve nüfusa ilave edilmemiştir.

¹² Varna Şer'iyeye Sicili (VŞS), No: 2, Varak (v), 39b/216; Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kamil Kepeci Defteri (KK.d.), No: 6084.

Sönbek	9	45	15	75
Derbend	12	60	24	120
Kokarca	14	70	25	125
Güle	10	50	22	110
Koçak	5	25	12	60
Kumluca-i Atik	26	130	27	135
Tatar Mahallesi Köyü	8	40	22	110
Sarı Güllü	12	60	28	140
KuyucukYeni Mahallesi	2	10	8	40
Çukurova	11	55	17	85
Eğerne	9	45	14	70
Kömürlük	13	65	17	85
Franka-i Sagir	16	80	20	100
Franka-i Kebir	9	30	21	105
Galata	18	90	26	130
Memiş Sofular	15	75	23	115
Yayla	15	75	29	145
Petra	19	145	26	130
Derviş Müslim	16	80	21	105
Çökek	9	45	18	90
Bekçioğlu	14	70	19	95
Hayran	7	35	10	50
Hacı Sinanlar	20	100	29	145
Köklüce	-	-	3	15
Halaçlı	6	30	31	155
Savucak	9	45	-	-
Toplam	432	2160	708	3540

Tablo 1 incelendiğinde 1834 ve 1844 yılında Varna kazasına bağlı Müslüman köylerin hane ve nüfus verileri gözlenmektedir. Müslim ahalinin 1834 yılında bir arada yaşadığı 35 köy tespit edilmiştir. Bu köylerin 1834'te toplam hane sayısı 432 olup, nüfusunun ise 2.160

olduğu görülmektedir.¹³ En fazla haneye sahip Müslüman köyü 1834 yılında 27 haneli Acemler köyü olurken, 26 hane ile Kumluca-i Atik köyünün ikinci olduğu gözlemlenmiştir. 1834 yılında 20 ve üzerinde haneye sahip 4 köy, 10-19 arası haneye sahip 17 köy, 2-9 arası haneye sahip ise 14 köy tespit edilmiştir. Mihaliç köyü ve Kuyucuk Yeni Mahallesi köyü ikişer haneye sahip en küçük köylerdir.

Müslüman köylerin toplam hane sayısı ve nüfusunun 1834 yılındaki hane ve nüfusa göre 1844 yılında arttığı müşahade edilmektedir. 1834 yılında 432 olan hane sayısı artarak 708'e nüfus ise 2.160'tan 3.540'a yükselmiştir. Bu artış Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetinin zayıflamasıyla açıklanabilir. Nitekim Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda girmiş olduğu savaşları kaybetmesinin neticesinde Balkanlarda çok miktarda toprağını kaybetti. Bu kayıplar göç olgusunu beraberinde getirdi. Kaybedilen topraklardaki nüfus, kaybedilmeyen topraklara göç etmiş ve göç ettiği yerin nüfusunu artırmıştır.

1834 yılında Köklüce köyünün varlığına dair herhangi bir veri yokken, 1844 yılında Köklüce köyünün 3 haneden müteşekkil olduğu görülmüştür.¹⁴ Bu köyün yeni kurulmuş bir köy olması muhtemeldir. Savucak köyünün ise 1834 yılında 9 haneli olduğunu gözlemlenirken, 1844 yılında bu köyle ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 1844 yılında hane sayılarının köylere dağılımına bakıldığında, 30 ve üzerinde hanesi olan 2 köye, 20 ve üzerinde 17 köye, 10 ve üzerinde 11 köye, 3 ve üzerinde 4 köye rastlanmıştır.

¹³ E. Alpaslan, "1247-1254 H./M. 1830-1838 Tarihli 2 Nolu Varna Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 1996, s. 53; VŞS, No: 2, v. 39b/216.

¹⁴ BOA, KK.d., No: 6084, s. 545, 546.

Tablo 2: Müslüman ve Gayrimüslimlerin Birlikte Yaşadığı Karma Köylerin Toplam Tahmini Nüfusu¹⁵

Köyler	1834		1844			
	Hane Sayısı	T. Nüfus	Müslüman	Müslüman	Gayrimüslim	Gayrimüslim
			Hane Sayısı	T. Nüfus	Hane Sayısı	T. Nüfus
Karagöz	18	90	25	125	13	65
Duğçe	13	65	10	50	4	20
Şuca	21	105	5	25	26	130
Kumluca-i Cedid	28	140	17	85	27	135
Geyikçiler	9	45	15	75	1	5
Yeni Köy	8	40	3	15	22	110
Fındıklı	15	75	30	150	4	20
Yassibaş	4	20	1	5	8	40
Kebece	20	100	1	5	39	195
Kestriç	8	400	1	5	24	120
İsmi tespit edilemeyen köy	-	-	133	665	5	25
Toplam	144	720	241	1205	173	865

Osmanlı Devleti idaresinde XIX. yüzyılda Varna kazasında farklı dine mensup insanların bir arada yaşadığı karma köylerin olduğu görülmektedir. Bu köylerin kaç hanesinde Müslüman kaç hanesinde Gayrimüslim yaşadığı 1834 yılına ait kayıtlarda tespit edilememiştir. Fakat 1844 yılındaki kayıtlarda Müslüman ve Gayrimüslim haneler gösterilmiş olduğundan hane sayıları kabul gören 5 rakamı ile çarpılarak köyün tahmini nüfusu belirlenmiştir.

Müslüman ahalinin yaşadığı köylerde olduğu gibi Müslim ve Gayrimüslim ahalinin bir arada yaşadığı karma köylerin toplam hane sayısı ve nüfusunun 1834 yılındaki hane ve nüfusa göre 1844 yılında

¹⁵ VŞS, No. 2, v. 39b/216; BOA, KK.d., No. 6084.

arttığı gözlenmiştir. Burada asıl dikkate değer konu Müslüman nüfusunun artışından ziyade Gayrimüslim ahalinin meskûn olduğu yerlerde de nüfus artışının olmasıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi bu artışın sebebi Osmanlı Devlet'inin XIX. yüzyılda girmiş olduğu savaşlarda aldığı yenilgiler sonucu kaybedilen topraklardaki halkın Osmanlı hâkimiyetindeki başka topraklara göç etmesi olmuştur. Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ne karşı zafer kazanan kendi dindaşları hâkimiyetinde kalmaktansa başka bir bölgede Osmanlı hâkimiyetinde yaşamayı kabul etmiş olması Varna'da Gayrimüslim nüfusunun artmasına neden olmuştur.

Müslüman ve Gayrimüslim unsurların birlikte yaşadığı karma köylerin 1834 yılında 144 olan hane sayısı artarak 1844 yılında 414'e, nüfusu ise 720'den 2.070'e yükselmiştir. 6.084 numaralı Varna Temettuât Defteri'nde bazı sayfaların eksik olmasından dolayı bir köyün ismi tespit edilememiştir. Bu köy defterde kayıtlı en fazla haneye sahip olan 138 haneli köydür. Tespit edilen diğer köylerden farklı olarak köy mahalleden oluşmaktadır. Köyün ilk 42 hanesinde Müslümanlar yaşarken, sonra gelen 5 hanesinde Gayrimüslim ahali ikamet etmektedir. Aynı köyün Emirler Mahallesi 50, Tatar Mahallesi 20, Orta Mahallesi 21 haneli olup, hanelerin tamamında Müslüman ahali yaşamıştır. 1834 yılında İkizce köyü 80 hane ile en fazla nüfusa sahip köy olmuştur. Ancak bu köyün 1834 yılında hangi unsurlardan müteşekkil olduğu tespit edilememiştir. 1844 yılında en fazla haneye sahip olan ve yukarıda isminin neden tespit edilemediği izah edilen 138 haneli köyün İkizce köyü olması muhtemeldir. Eğer 1834'te 80 haneli İkizce köyünün tamamında Müslüman ahali yaşamışsa 1834 yılında Müslümanların yaşadığı toplam hane sayısına 80 hane daha eklenmelidir. Aynı şekilde bu 80 hanenin toplam tahmini nüfusu olan 400 kişi de nüfus hanesine ilave edilmelidir.

Tablo 2'ye bakıldığında, Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin yaşadığı toplam 11 karma köy olduğu görülmektedir. Bu 11 köy içerisinde Müslüman ahalinin nüfusu Karagöz, Duğçe, Geyikçiler, Fındıklı köyleri ile ismi tespit edilemeyen köy dâhil olmak üzere 5 köyde Gayrimüslim ahalinin nüfusundan fazladır. Diğer altı köyde Gayrimüslim nüfus Müslüman nüfusun önüne geçmiştir. Karagöz köyünde bulunan 2 Kıpti hanesi Gayrimüslimlerin hanesine eklenmiştir. 1844 yılında Müslim ve

Gayrimüslimlerin yaşadığı en büyük köy ismi tespit edilemeyen 138 haneli köy olmuştur. Bu köyün 133 hanesinde Müslüman, 5 hanesinde Gayrimüslim ahali yaşamıştır. Burada da Kıpti Hacı Hasan'ın hanesi Gayrimüslimlerin hanesi içerisinde gösterilmiştir. İsmi tespit edilemeyen köy değerlendirmenin dışında tutarak 1834'ten 1844'e geldiğinden hane sayısı 20'şer hane artış ile en fazla artış gösteren köyler Karagöz ve Kebece Köyü olurken aynı yıllar arasında hane sayısı 5 hane artış ile Yassıbaş köyü en az artış gösteren köy olmuştur. Kayıtlarda on yıllık süre zarfında hane sayısında bir artışın yaşanmadığı herhangi bir köye rastlanılmamıştır. Bu nedenle, bu süre zarfında köyün nüfusu, hane nüfusuna paralel olarak artmıştır.

Tablo 3: Gayrimüslim Köylerinin Toplam Tahmini Nüfusu¹⁶

Köyler	1834		1844	
	Hane Sayısı	T. Nüfus	Hane Sayısı	T. Nüfus
Kürekler	16	80	27	135
Kuyucak	5	25	37	185
Kabaklı	-	-	40	200
Cevizli	13	65	32	160
Caferli	8	40	35	175
Divriş İvan	-	-	26	130
Dere	11	55	38	190
Toplam	53	265	235	1175

Varna'da Osmanlı Devleti idaresindeki Gayrimüslim ahalinin kendi dindaşlarından müteşekkil köylerde yaşadığına rastlanılmıştır. 1834 yılında 5 Gayrimüslim köyü varken, 1844 yılında köy sayısının 7'ye çıktığını görmekteyiz. Bu artışta göç olgusunun etkili olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda Bakan coğrafyasındaki toprak kayıpları Gayrimüslim nüfusu bölgede bulunan Osmanlı idaresindeki diğer topraklara itmiştir. Kabaklı ve Divriş İvan köylerine dair 1834 yılında herhangi bir veri yokken, 1844 yılında Kabaklı köyünün, 40 haneden oluşan en büyük köy olduğu

¹⁶ VŞS, No. 2, v. 39b/216; BOA, KK.d., No. 6084.

saptanmıştır. 1834'ten 1844'e gelindiğinde hane sayısı 32 hane ile en fazla artış gösteren köy Kuyucak köyü olurken, Caferli ve Dere köyünün, 27'şer hane artış ile ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Kürekler köyü, 11 hane artış ile hane sayısı en az artış gösteren köy olmuştur. Bu yıllar aralığında hane sayısı artış göstermeyen Gayrimüslim köyüne kayıtlarda rastlanmamıştır. 1844 yılındaki hane verileri 5 ile çarpıldığında Gayrimüslim köylerin toplam nüfusunun 1.175 olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Müslüman Mahallelerin Toplam Tahmini Nüfusu¹⁷

Mahalleler	1834		1844	
	Hane Sayısı	T. Nüfus	Hane Sayısı	T. Nüfus
Abdurrahman Efendi	86	430	99	495
Debbağhane	77	385	-	-
Babazade Müslim	47	235	61	305
Alaaddin	36	180	87	435
Çavuşzade	62	310	78	390
El-Hac Hasan	70	350	151	755
Kalender Hoca	36	180	60	300
Tonbay	32	160	50	250
Şaban Efendi	38	190	56	280
Derun-ı Kal'a	36	180	42	210
Hayriye	-	-	108	540
Akbayır	-	-	59	295
Toplam	520	2600	851	4255

Varna'da bir idari birim olarak köylerden başka, Müslümanlar kaza merkezinde kendi dindaşlarından müteşekkil mahallelerde yaşamıştır.

¹⁷ VŞS, No: 2, v. 39b/216; BOA, Milli Varidat Temettuat Defteri (ML.VRD.TMT.d.) No: 17544.

Müslüman nüfusu Türkler ve Tatarlar oluşturmaktadır.¹⁸ 1834 yılında tespit edilen 10 mahallenin dışında Müslümanların sakin olduğu mahalleler de mevcuttu.¹⁹ Bu mahallelerden biri Akbayır, diğeri ise Hayriye Mahallesi'dir²⁰. Ancak bu mahallerin hane sayısı tespit edilememiştir. 1834 yılında Abdurrahman Efendi Mahallesi 86 hane ile Müslümanların yaşadığı en büyük mahalle olurken, onu 77 hane ile Debbağhane Mahallesi takip etmiştir. Tonbay Mahallesi ise 32 hane ile Müslümanların bulunduğu en küçük mahalle olmuştur. Müslümanların yaşadığı 10 mahallenin toplam hane sayısının 520 olduğu görülmektedir. Bu hane sayıları 5 ile çarpıldığında 1834 yılında mahallelerde yaşayan Müslüman nüfusun 2.600 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4'te 1844 yılında Müslümanların yaşadığı mahalle sayısının arttığı görülmektedir. 1834 yılında hane verileri belirlenemeyen Hayriye ve Akbayır Mahallesi'nin 1844 yılında hane verilerine ulaşılmıştır. Debbağhane Mahallesi ismine ise 1844 yılı kayıtlarında rastlanmamıştır. Ancak bu mahallenin varlığını devam ettirdiğini Eylül 1862 tarihli belgede görmekteyiz.²¹ 1834'ten 1844 yılına gelindiğinde hane sayısında artış göstermeyen mahalle yoktur. Hane sayısı en fazla artış gösteren mahalle 81 hane artış ile El-Hac Hasan Mahallesi olurken Alaeddin Mahallesi 51 hane artış ile onu takip etmiştir. Hayriye Mahallesi 108 hane ile şehrin en fazla nüfusa sahip mahallesi olmuştur. Ersoy Hacısalihoglu çalışmasında hatalı transkripsiyondan dolayı olsa gerek Hayriye Mahallesi'ni Hayrullah olarak yazmıştır.²² Kayıtlarda Varna kazasında Hayrullah Mahallesi isminde bir mahalleye rastlanılmamıştır.²³ Derun-ı Kal'a Mahallesi ise 42 hane ile en az nüfuslu mahalle olmuştur.

¹⁸ Sema Altunan, "İki Mahalle Örneğinde Varna Kentinin Mesleki Dağılımı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Romanya Kasım 2006, s. 111.

¹⁹ XVII. yüzyılda Evliya Çelebi ise Varna kent merkezinde 7 Müslüman mahalleden söz etmektedir. Konu hakkında bk. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), İstanbul 2001, s. 51.

²⁰ VŞS, No. 2, v. 14b/109; 54b/285.

²¹ VŞS, No, 11, v. 23b/172.

²² Neriman Ersoy Hacısalihoglu, "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret" *Etkin Kitaplar*, İstanbul 2011, s. 99.

²³ BOA, *Milli Varidat Temettuat Defteri (ML.VRD.TMT.d.)* No. 17544, s. 114.

Tablo 5: Gayrimüslim Mahallelerinin Toplam Tahmini Nüfusu²⁴

Mahalleler	1834		1844	
	Hane Sayısı	T. Nüfus	Hane Sayısı	T. Nüfus
Taife-i Rumiyan	180	900	-	-
Taife-i Ermeniyan	78	390	137	685
Metropolit	-	-	114	570
Kalcooğlu	-	-	184	920
Matyo	-	-	266	1330
Varoğlu	-	-	197	985
Toplam	285	1290	898	4490

Osmanlı Devleti idaresinde XIX. yüzyılda Varna'da Gayrimüslim ahalinin bir arada yaşadığı mahalleler saptanmıştır. İncelenen Temettuat defterlerinde Gayrimüslim halk için zimmi, Yahudiler için ise Yahudiyan ifadesi kullanılmıştır.²⁵ Bu noktadan hareketle zimmi olarak nitelendirilen Gayrimüslim halkın Hristiyan dinine mensup kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Varoğlu Mahallesi hariç diğer mahallelerin tamamında Gayrimüslim halk zimmi olarak yazılmıştır. Gayrimüslim nüfus Bulgar, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmaktadır²⁶. Bulgarlar, Rumlar ve Yahudiler aynı mahallelerde ikamet ettiği görülürken, Ermenilerin ise ayrı mahalle oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5'te 1834 yılında Taife-i Ermeniyan ve Taife-i Rumiyan Mahallerinin hane sayıları tespit edildi. Ancak diğer mahallelerin hane sayıları tespit edilemediğinden tahmini nüfus belirlenememiştir. Taife-i Rumiyan 180 haneden oluşan 900 nüfuslu bir mahalle iken, Taife-i Ermeniyan Mahallesi'nin 78 haneden müteşekkil 390 nüfuslu bir mahalle olduğu saptanmıştır.

²⁴ VŞS, No: 2, v. 39b/216; BOA, ML.VRD.TMT.d., No. 17544.

²⁵ BOA, ML.VRD.TMT.d., No. 17544, s. 501, 504.

²⁶ S. Altunan, "İki Mahalle Örneğinde Varna Kentinin Mesleki Dağılımı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Romanya Kasım 2006, s. 111.

1844 yılında Taife-i Rumiyan Mahallesi'ne kayıtlarda rastlanmazken, diğer Gayrimüslim mahallelerin hane verilerine ulaşılmıştır. Matyo Mahallesi, 266 hane ile Gayrimüslimlerin Varna'da yaşadığı en büyük mahalle olmuştur. Onu 197 hane ile Varoğlu Mahallesi takip etmiştir. Varoğlu Mahallesi'ndeki bu hanelerin 4'ünde Yahudiler ailesi ile birlikte misafir olarak yaşamıştır.²⁷ Bu 4 haneği Ersoy Hacisalihoğlu çalışmasında Yahudiyan Mahallesi olarak göstermiş ve hataya düşmüştür. Zira Ersoy'un atıf yaptığı temettuat defterinde ve incelemiş olduğumuz Varna sicillerinde Yahudilerden müteşekkil bir mahallenin varlığına kayıtlarda rastlanmamıştır.²⁸ Yahudiler söz konusu Varoğlu Mahallesi'nde Hristiyanlarla birlikte yaşamıştır. En küçük Gayrimüslim mahallesi ise 114 hane ile Metropolit Mahallesi olmuştur.

Varna Kazası'nın İktisadi Durumu

Tarım Arazileri ve Miktarları

XIX. yüzyılda Varna kazasına bağlı köylerde yaşayan halkın geçim kaynağı büyük oranda ziraat ve hayvancılığa dayanmaktadır. Köyde yaşayan insanlar bir taraftan kendilerine ait tarlalarda ziraat yaparken zaman zaman toprak kiralayarak da ziraat yapmaktaydı. Toprak kiralama iki şekilde yapılmaktaydı. Köy halkı ya komşuları arasında toprağını işlemeyenlerden kir alıyor, ya da köyün ortak mülkü olan arazileri kiralayarak ziraat yapıyorlardı. 1844 yılında Karagöz köyünde köyün ortak malı olan bir bahçenin kiraya verildiği ve gelirin de köylüler arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır.²⁹ Bu kira gelirin hangi kıstaslara göre köydeki hanelere paylaşıldığı tespit edilememiştir. Ancak bu paylaşımında hanelerin yıllık gelirene 7,5 kuruş ile 59 kuruş arası bir gelir eklendiği görülmektedir.³⁰ Söz konusu bahçenin gelirinden vergiden muaf olan köy imamı ile birlikte köydeki diğer iki haneye de pay verilmemiştir.³¹ Bunun yanı sıra Varna kazası merkezinde ikamet edip köyde mülkü bulunan Bekir Ağa, Hüseyin Ağa ve köy sakinlerinden olan Hüseyin Ağa'nın kâhyası ile Kıpti taifesinden

²⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No: 17544, s. 504.

²⁸ Konu hakkında bk. BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No: 17544; VŞS, No: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 14, 18, 20, 22, 25, 29, 35, 36.

²⁹ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 61,77.

³⁰ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s.61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68.

³¹ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 64, 68.

Demirci Salih ve Kara Hüseyin'in haneleri bahçe kirası gelirinden pay alamamışlardır.³²

Varna köylüleri zirai üretimleri için ihtiyaç duyulan iş gücü ihtiyacını kendi hane halkından karşılamışlardır. Bunun yanı sıra köylülerin ihtiyaç duyduklarında çoban, ırgat, gündelikçi, hizmetkâr, kiracı ve amele taifesinden belli bir ücret karşılığında yararlandıkları anlaşılmaktadır.³³

Tablo 6: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Müslüman Ahalinin Tarım Arazilerinin Dönüm Olarak Toplam Miktarı³⁴

Köyler	Ekili Tarla	Ekilmeyen Tarla	Ekili İcar Tarla	Ekilmeyen İcar Tarla	Boş Tarla	Çalılık	Çayır	Bağ
Paşa	443	476	23	35	-	-	-	22,5
Kadı	327	333	20	20	-	-	10	-
Yüncü	1175	1056	60	55	-	-	10	13
Acemler	962	837	36	131	30	-	8	37,5
Mihaliç	114	125	-	-	-	-	-	-
Ruslar	1637	1303	10	10	220	-	30,5	48,5
Dizdar	192,5	107,5	5	34	-	-	8	3
Karagöz	1029	929,5	-	114	-	-	40,5	33
Alaadin-i Sagir	653	572	32	3	88	-	47	29,5
Alaaddin-i Kebir	315	330	25	-	-	-	14,5	17,5
Gönülalısı	1029	1050	10	-	-	-	7	44,5
Sönbek	319	333	-	-	-	-	-	2
Derbend	622	592	82	87	50	-	-	-
Duğçe	338	350	50	65	35	-	21	-
Halaçlı	366	365	-	-	-	-	-	-
İsmi Tespit Edilemeyen Köy	1270	1138	-	-	-	-	-	-
İsmi Tespit Edilemeyen Köyün Emirler Mahallesi	1461	1170	-	-	-	-	-	1
İsmi Tespit	650	566						

³² BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 70,71.

³³ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 69, 79, 85, 273, 292.

³⁴ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

Edilemeyen Köyün Tatar Mahallesi			-	-	-	-	-	-
İsmi Tespit Edilemeyen Köyün Orta Mahallesi	471	448	-	-	-	-	-	-
Kokarca	622,5	518	-	8	-	-	1	-
Güle	448	441	-	-	23	-	19,5	1
Koçak	136	166,5	-	-	-	-	2	-
Şuca	145	156	-	-	-	-	-	-
Kumluca-i Atik	635	618	-	-	-	-	10	-
Kumluca-i Cedid	330	296,5	20	10	-	-	-	-
Tatar Mahallesi Köyü	390	400	2	20	-	-	-	-
Sarı Güllü	841	876,5	17	74	-	-	-	1
Kuyucak Yeni Mahallesi	140	128	-	-	-	-	-	-
Çukurova	129	123	-	-	-	-	-	-
Eğerne	610	606	57	46	33	-	-	5,5
Geyikçiler	823	701	-	-	-	-	-	-
Kestriç	197	160	10	10	100	-	-	-
Yeni Köy	245	257	-	300	345	-	-	-
Kömürlük	428	416	-	-	140	-	-	-
Franka-i Sagir	364	356	5	5	72	-	-	-
Franka-i Kebir	855	803	-	17,5	36	300	-	20
Galata	548	430	55	45	-	-	5	27,5
Memiş Sofular	410	407,5	45	42	40	-	10,5	30
Yayla	474,5	411	25	40	-	-	9	29,5
Petra	391,5	317	35	60	-	-	35	34
Fındıklı	727,5	596	60,5	111,5	-	-	-	14
Derviş Müslim	348,5	372	-	5	-	-	-	-
Çökek	149	179	40	32,5	25	-	3	-
Yassıbaş	50	45	-	-	-	-	-	-
Bekçioğlu	397,5	332,5	15	43	-	-	-	10
Hayran	154	151	-	-	-	-	3	7
Hacı Sinanlar	554	376,5	10	86,5	-	-	12	36,5
Kebece	60	55	-	-	-	-	15	3
Köklice	114	89	65	20	-	-	-	-

Tablo 6’da Varna kazasına bağlı köylerdeki Müslüman ahalinin tarım arazilerini kullanım şekli ve miktarı gösterilmiştir. Söz konusu kaza köylerinin temettuat defterinde “*mezrû, gayri mezrû, icar, halî*” yani ekili, nadasa bırakılan, kiraya verilen ve boş tarlaları ile çayır ve bağları verilmiştir. Müslümanlar toplamda 46 köyde arazi sahibidir. Bu köylerden ismi tespit edilemeyen köy 3.852 dönüm ekili tarla ile en fazla ekili alana sahip köy olurken, Ruslar köyü 1.637 dönüm ile ikinci sıraya yerleşmiştir. Yassıbaş köyü ise Müslümanların 50 dönüm ekili arazi ile en az ekili arazisinin olduğu köydür. Ekili tarım arazisinin köylere dağılımına bakıldığında 1.000 dönüm üzerinde olan 5 köy, 900 dönüm üzerinde olan 1 köy, 800 dönüm üzerinde 3 köy, 700 dönüm üzerinde 1 köy, 600 dönüm üzerinde 5 köy, 500 dönüm üzerinde 2 köy, 400 dönüm üzerinde 5 köy, 300 dönüm üzerinde 10 köy, 200 dönüm üzerinde 1 köy, 100 dönüm üzerinde 10 köy ve 50-60 dönüm arasında 2 köy vardır.

Müslüman köylerinde ekili olmayan yani nadasa bırakılan tarım arazilerinin miktarları, ekili tarım arazi miktarlarına yakındır. İsmi belirlenemeyen köy, 3.322 dönümle en çok ekili olmayan tarım arazisinin olduğu köy olmuştur. Onu 1.303 dönümle Ruslar köyü takip etmiştir. Yassıbaş köyü ise 45 dönümle toprağı en az nadasa bırakılan köy olmuştur.

Tarım topraklarını kiralamada Derbend köyü, 82 dönüm ile ilk sırada yer alırken, Köklice Köyü, 65 dönüm ile ikinci olmuştur. Tatar Mahallesi köyü, 2 dönüm ile arazisi en az kiralanan köy olmuştur. 1844 yılında Mihaliç, Karagöz, Sönbek, Halaçlı, Kokarca, Güle, Koçak, Şuca, Kumluca-i Atik, Kuyucak Yeni Mahallesi, Çukurova, Yeni köy, Kömürlük, Franka-i Kebir, Derviş Müslim, Hayran ve Kebece köyleri ile ismi tespit edilemeyen köyde kiraya verilen tarım arazisi yoktur. Tarım arazilerinin 1 dönümü toprağın verimliliğine göre 1,5 kuruş ile 3 kuruş arasında kiraya verilmiştir.³⁵

Müslümanların yaşadığı 46 köy içerisinde tarım yapılmayan ve hiçbir şekilde gelir getirmeyen 14 köye rastlanmıştır. Yeni köy, 345 dönüm ile en çok boş tarlaya sahip köy olurken, Ruslar köyü, 220

³⁵ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 33, 121.

dönümle ikinci sıraya yerleşmiştir. En az boş tarlası olan köy ise 23 dönümle Güle köyü olmuştur.

Müslümanlar tarım arazisinin bir miktarını hayvanlarının besin ihtiyacını karşılamak için çayır alanı olarak kullanmış ve 22 köyde çayır yetiştirmişlerdir. Alaaddin-i Sagir köyü 47 dönüm ile en çok çayır alanına sahip köy olurken, Karagöz Köyü 40,5 dönüm ile ikinci sırada yer almıştır. Kocarca Köyü, 1 dönümle en az çayırılığı olan köy olmuştur. Bağcılık, tarımsal faaliyetler içerisinde yer alan bir diğer önemli faaliyet alanı olmuştur. Müslümanlar 24 köyde bağcılık faaliyetinde bulunmuştur. Ruslar Köyü, 48,5 dönüm ile en çok bağ alanına sahip köy olurken, Gönülalısı köyü, 44,5 dönümle onu takip etmiştir. Güle, Sarı Güllü ve ismi tespit edilemeyen köy birer dönümle en az bağ alanı olan köyler olmuştur.

Tablo 7: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Gayrimüslim Ahalinin Tarım Arazilerinin Dönüm Olarak Miktarı³⁶

Köyler	Ekili Tarla	Ekilmeyen Tarla	Ekili İcar Tarla	Ekilmeyen İcar Tarla	Boş Tarla	Çayır	Bağ
Karagöz	251	185	80	107,5	-	6	14
Küreklere	513	512	-	-	-	-	-
Duğçe	98	101	-	-	-	-	-
İsmi Tespit Edilemeyen Köy	149	120	35	25	-	-	-
Şuca	520	515	-	-	-	-	-
Kumluca-ı Cedid	1161	1178	-	-	-	-	-
Kuyucak	902	982,5	-	-	-	-	-
Geyikçiler	-	-	5	-	-	-	-
Kabaklı	1065	1239	-	-	47	-	-
Cevizli	681	756	-	-	-	-	4,5
Kestriç	525,5	375	36	20	65	-	47
Caferli	1015,5	1305,5	24	13,5	210	-	10,5
Yeni Köy	854	879	42	25	25	-	21
Fındıklı	37	30	-	-	-	-	-
Divriş İvan	677,5	464	25	35	-	-	-
Yassibaş	231,5	195,5	-	35	-	41	-
Kebece	741	638	85	95	15	-	40
Dere	382	192,5	274	438,5	40	21	1

³⁶ BOA, KK.d., No. 6084.

Tablo 7’de Gayrimüslim ahalinin yaşadığı köylerde sahip olduğu tarım arazilerinin kullanım şekli ve miktarı görülmektedir. Gayrimüslimler 18 köyde ziraî faaliyette bulunmuştur. Kumluca-ı Cedid köyü 1161 dönüm ile Gayrimüslimlerin yaşamış olduğu köyler arasında en fazla ekili alana sahip köy olurken, Kabaklı köyü 1,065 dönüm ile onu takip etmiştir. En az ekili alana sahip köy ise 37 dönüm ile Fındıklı köyü olmuştur. Gayrimüslimlerin köylerde kullandığı ekili toprakların köylere dağılımı incelendiğinde, 1000 dönüm üzerinde 3 köy, 900 dönüm üzeri 1 köy, 800 dönüm üzeri 1 köy, 700 dönüm üzeri 1 köy, 600 dönüm üzeri 2 köy, 500 dönüm üzeri 3 köy, 300 dönüm üzeri 1 köy, 200 dönüm üzeri 2 köy, 100 dönüm ile 37 dönüm arası 2 köy olduğu görülmektedir. Gayrimüslimlerin ekili olmayan arazi miktarı ekili alan miktarına yakındır. Örneğin; Kürekler köyünün ekili toprağı 513 dönüm iken ekili olmayan toprağı 512 dönümdür.

Gayrimüslimler sahibi olduğu topraklar üzerinde ziraî faaliyette bulunduğu gibi kendi dindaşlarından ya da Müslümanlardan kiraladığı topraklar üzerinde de üretim yapmıştır.³⁷ Bu durum Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki ticari ve sosyal ilişkilerin yanında birbirlerine güven duygusunun olduğunu göstermektedir. Gayrimüslimler 9 köyde kiralama usulüyle üretim yapmıştır. Dere köyü kiralama usulüyle 274 dönümde ekim yaparak en çok ekili alanı olan köy olurken, Kebece köyü, 85 dönümle ikinci sırada yer almıştır. Topraklarının kiralananak üretimin yapıldığı en az ekili alanın olduğu köy ise 5 dönümle Geyikçiler Köyü olmuştur.

Tablo 7’de 6 köyde boş tarla olduğu görülmektedir. Caferli köyü, 210 dönümle en fazla boş tarlaya sahip köy olurken, Kestriç köyü 65 dönümle onu takip etmiştir. Gayrimüslimlerin ziraî faaliyetleri içerisinde çayır yetiştiriciliğı ve bağcılık Müslümanlara göre pek rağbet görmemiştir. Yalnızca 3 köyde çayır yetiştirme faaliyetinde bulunulurken, 7 köyde bağcılık yapılmıştır. Yassıbaş köyü, 41 dönümle en fazla çayır alanına sahip köy olurken, onu 21 dönümle Dere köyü takip etmiştir. Bağcılık faaliyetinde Kestriç köyü, 47 dönümle birinci sırada gelirken, 40 dönümle Kebece köyü ikinci sırada yer almıştır. En az bağcılık yapılan köy ise 1 dönümle Dere köyü olmuştur.

³⁷ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 72, 73.

Tablo 8: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Müslüman ve Gayrimüslim Ahalinin Tarım Arazilerinin Toplam Miktarı³⁸

Tarım Arazisinin Kullanım Şekli ve Miktarı		
	Müslüman	Gayrimüslim
Ekili Tarla	25090,5 Dönüm	9804 Dönüm
Ekili Olmayan Tarla	22865 Dönüm	9668 Dönüm
Ekili İcar Tarla	814,5 Dönüm	606 Dönüm
Ekili Olmayan İcar Tarla	1530 Dönüm	794,5 Dönüm
Boş Tarla	1237 Dönüm	402 Dönüm
Çalılık	300 Dönüm	-
Çayır	319 Dönüm	68 Dönüm
Bağ	471 Dönüm	138 Dönüm

Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin yaşamış olduğu köylerde tarım arazilerinin kullanım şekli benzerlik gösterse de ekip biçmekte olduğu tarım arazilerinin toplam miktarları farklılık göstermektedir. Bu farklılık söz konusu kaza köylerinde Müslüman nüfusun Gayrimüslim nüfustan fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 8 incelendiğinde Müslümanların 25.090,5 dönüm ekili tarlası varken, Gayrimüslimlerin 9.804 dönüm ekili tarlası olduğu görülmektedir. Bu sayı köylerde yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim hanelere paylaştırıldığında, Müslüman hanelerin ortalama 26'şar dönüm, Gayrimüslim hanelerin ise 24'er dönüm ekili alanı olduğu saptanmıştır. Ancak bazı Müslüman ve Gayrimüslim hanelerin toprak sahibi olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Müslümanların ekili olmayan yani nadasa bırakılan tarlaları ise 22.865 dönüm olurken, Gayrimüslimlerin 9.668 dönüm olduğu görülmektedir. Bu rakamlarda hane sayılarına bölüldüğünde, Müslüman hanelerin ortalama 24'er dönüm, Gayrimüslimlerin ise 23'er dönüm nadasa bırakılmış tarlaları olduğu anlaşılmaktadır.

Köylerde bulunan hane reislerinden toprağı işlemeyenler ise daha ziyade kiraya verme usulüyle toprağı değerlendirmişlerdir. Örneğin Müslüman köylerinde 814,5 dönüm tarla kiralanıp kullanılırken,

³⁸ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

Gayrimüslim köylerinde ise 606 dönüm tarla kiralayıp kullanılmaktaydı. Kiralanıp ekilen tarlalar dışında kiralık olup da nadasa bırakılan topraklarda vardır. Müslümanlar 1.530 dönüm tarla kiralayıp nadasa bırakırken, Gayrimüslimler 794,5 dönüm kiralayıp nadasa bırakmıştır.

Üretime kazandırılmayan boş tarlalara bakıldığında Müslümanlar 1.237 dönüm boş tarlaya sahip iken, Gayrimüslimler 402 dönüme sahip olmuştur. Müslümanların 300 dönüm çalılık alanı varken, Gayrimüslimlerin çalılık alanlarının olmadığı görülmektedir. Çayır üretiminde Müslümanlar 319 dönüm alanı kullanırken, Gayrimüslimler 68 dönüm alanı kullanılmaktaydı. Çayır alanlarına sahip olma konusunda Müslim ahali Gayrimüslim ahaliye göre 4,5 kattan daha fazla çayır alanına sahip olmuştur. Bağcılık faaliyetlerinde Müslümanlar 471 dönüm alan üzerinde üretim yaparken, Gayrimüslimler ise 138 dönümde üretim yapmıştır.

Hayvancılık ve Arıcılık

Temettuât defterlerinde yazılı gelir getiren kalemlerden biri de hayvanlardır. Böylece söz konusu kaza köylerinde en çok hangi hayvanın beslenip yetiştirildiği ve hayvanlardan sağlanan kazancın tespiti mümkün olmaktadır. Varna kazasında hem büyükbaş (inek, öküz, düve, tosun, merkep, kısarak, tay, beygir, aygır, domuz) hem de küçükbaş hayvan (koyun, keçi, kuzu, oğlak, koç vb.) yetiştirilmektedir. Gayrimüslimler bu tür hayvanların hepsini beslerken, Müslümanlar domuz hariç bu tür hayvanları beslemiştir. Hayvanlar kendi türleri içinde gelir getirme durumuna göre sınıflandırılmıştır. İnek kendi türü içinde sağmal ya da kısır inek olarak adlandırıldığı gibi camız ve karasığır inek olarak da adlandırılmıştır. Karasığır inek bölgede daha çok yetiştirilmiştir. 1844 yılında bir sağmal camız ineğin bir yıllık geliri 22 kuruş iken, 1845 yılında bu gelir 19 kuruşa düşmüştür. Aynı yıllarda bir karasığır ineğin geliri 16 kuruştan 14 kuruşa gerilemiştir.³⁹ Merkep, kısarak, öküz, beygir, aygır gibi hayvanların gücünden faydalanılmıştır. Bu tür hayvanlara sahip olan hane reisleri nakliye işinden gelir elde etmişse de yıllık gelirine eklenmiştir. Örneğin; Derbend köyünde 2 öküzü olan Mehmet oğlu Hacı Mustafa'nın yıllık gelirine odun nakliyesinden dolayı 200 kuruş ilave edilmiştir.⁴⁰ Koyun ve keçi de

³⁹ BOA, *KK.d.*, No: 6084, s. 3.

⁴⁰ BOA, *KK.d.*, No: 6084, s. 121.

sağmal ve yoz olarak adlandırılıp gelir getiren hayvan türleri arasında yerini almıştır. Bir sağmal koyunda 1844 yılında bir yılda 6 kuruş 10 para gelir elde edilirken, 1845 yılında bu gelir azalarak 6 kuruş olmuştur. Bir kısır koyunda ise 1845 yılında 3 kuruş gelir sağlanmış olup, bir önceki yıla göre gelirinde azalma olmamıştır.⁴¹ Keçinin sağmalından 1844 yılında 5 kuruş gelir sağlanırken, 1845'te bu gelir 4,5 kuruşa düşmüştür. Kısır keçi ise aynı yıllarda 1 kuruş 10 para gelir sağlarken, bu gelir önceki yıla göre düşüş göstererek 1 kuruş olmuştur.

Arıcılık, Varna Kazası köylerinin önemli gelir kaynaklarından bir olmuştur. Arının geliri kovan üzerinde hesaplanmıştır. Bir kovanda 12 kuruş gelir sağlanmıştır. Ancak diğer hayvan türleri gelirinde olduğu gibi kovan gelirlerinde de bir önceki yıla göre düşüş olmuş ve bir kovanda 10 kuruş gelir elde edilmiştir.⁴² Hayvanlarda elde edilen gelir miktarındaki bu düşüşe iklimsel olaylar, salgın hastalıklar ve savaşın getirdiği fiyat istikrarsızlığı neden olmuştur. Bunların yanında hayvanların besin ihtiyacını karşılayan ot, saman, vb. gıda maddeleri fiyatlarının artması da etkili olmuştur. Artan fiyatlar nedeni ile yeterli gıdaya ulaşamayan hayvanlarda verim düşüklüğü yaşanmıştır.

Tablo 9: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Müslüman Ahalinin Sahip Oldukları Hayvanlar⁴³

Köy	İnek		Öküz	Düve	Tosun	Kısrak	Tay	Beygir	Aygır	Koyun		Keçi		Kuzu	Oğlak	Koç	Arı Kovanı
	Sağmal	Kısır								Sağmal	Yoz	Sağmal	Yoz				
Paşa	22	6	36	5	15	9	3	2	2	87	70	3	5	55	3	-	-
Kadı	10	4	17	4	3	-	-	-	-	6	-	-	-	4	-	-	-
Yüncü	40	30	93	32	53	39	24	4	4	12	85	29	20	94	19	-	-
Acemler	53	17	95	29	45	41	25	8	6	20	10	-	-	18	-	-	-

⁴¹ BOA, *KK.d.*, No: 6084, s. 3.

⁴² BOA, *KK.d.*, No: 6084, s. 3.

⁴³ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

Mihaliç	5	-	12	-	3	-	-	-	-	6	-	-	-	3	-	-	-
Ruslar	50	27	109	23	48	51	39	4	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Dizdar	15	6	36	4	10	11	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karagöz	44	16	68	25	14	16	6	-	1	120	110	-	-	35	-	-	37
Alaaddin-i Sagir	40	17	56	19	31	12	12	-	2	60	14	6	2	51	6	-	-
Alaaddin-i Kebir	24	11	40	8	16	8	12	-	1	24	42	16	18	20	13	-	-
Gönülalısı	44	26	106	28	37	45	35	3	4	57	40	31	25	44	26	-	9
Sönbek	22	8	35	12	15	11	7	-	2	23	16	12	6	18	9	-	2
Derbend	29	6	57	15	23	24	13	2	2	20	18	10	12	15	10	-	147
Duğçe	19	7	38	11	14	19	10	1	4	43	10	32	20	40	34	-	7
Halaçlı	23	6	34	11	13	13	4	1	-	62	15	11	9	22	11	1	12
İsmi tespit edilemeyen köy	48	19	90	9	30	45	21	5	2	55	32	4	-	45	4	2	3
İsmi tespit edilemeyen köyün Emirler Mahallesi	56	15	136	12	41	47	41	4	3	104	55	18	12	92	17	1	4
İsmi tespit edilemeyen köyün Tatar Mahallesi	25	3	51	6	9	28	14	1	3	45	25	10	2	42	8	3	-
İsmi tespit edilemeyen köyün Orta Mahallesi	27	5	48	13	16	21	16	1	-	30	7	-	-	29	-	2	-
Petra	26	20	62	19	24	2	5	1	1	101	68	-	-	74	-	-	16
Kokarca	35	14	73	26	24	31	15	1	8	-	-	-	-	-	-	-	5
Güle	23	9	48	7	17	13	5	3	2	22	3	-	8	15	-	-	-
Koçak	7	7	20	3	7	3	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Şuca	8	2	16	8	5	7	5	1	1	-	8	-	-	-	-	-	-
Kumluca-i Atik	32	8	68	19	17	24	9	2	5	10	20	-	-	7	-	-	-
Kumluca-i Cedid	16	5	36	8	18	3	3	1	-	5	6	-	-	5	-	-	-

Tatar Mahallesi	17	10	48	13	8	10	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Sarı Güllü	30	11	74	24	20	32	20	1	5	75	40	65	35	55	50	16
Yayla	28	15	69	10	11	15	8	4	3	12	6	-	-	10	-	20
Kuyucak Yeni Mahallesi	10	5	18	5	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Çukurova	15	5	34	3	8	6	3	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Eğerne	26	20	47	13	20	29	15	-	5	-	-	-	-	-	-	15
Geyikçiler	19	16	51	10	17	47	28	-	5	95	130	58	67	83	42	21
Kestriç	2	2	15	-	6	8	11	-	1	40	40	-	-	20	-	13
Yeni Köy	5	2	14	3	4	12	8	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Kömürlük	17	5	39	3	5	15	13	-	2	21	29	-	-	15	-	-
Franka-i Sağır	18	8	36	9	16	-	1	1	-	17	4	8	3	15	6	10
Franka-i Kebir	27	23	81	32	30	26	26	4	5	90	70	14	26	55	10	-
Galata	18	18	57	13	18	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Memiş Sofular	19	11	61	12	22	2	5	-	1	64	39	8	-	45	4	18
Fındıklı	27	24	72	15	30	28	22	2	6	51	41	-	-	38	-	6
Derviş Müslim	14	4	41	9	13	10	2	-	2	5	-	-	-	-	-	35
Çökek	22	9	37	7	15	18	9	-	2	29	11	-	-	18	-	161
Yassıbaş	2	1	4	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Bekçioğlu	17	16	37	17	18	5	5	1	1	39	21	-	-	22	-	158
Hayran	6	10	20	8	14	-	1	-	-	22	7	-	-	11	-	19
Hacı Sinanlar	39	16	62	28	31	2	4	1	-	37	15	-	-	27	-	25
Kebece	2	-	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Köklice	4	3	8	3	4	2	2	-	-	15	2	10	-	5	-	15

Tablo 9’da Müslümanların yaşadığı köylerde sahip olduğu hayvan türleri ve sayılarının toplamı verilmiştir. Müslümanlar sakin olduğu 46 köyde farklı türde hayvanlar yetiştirmiştir. İsmi tespit edilemeyen köy 156 sağmal inekle en çok sağmal inek beslenen köy olurken, 53 sağmal

inekle Acemler köyü ikinci sırada yer almaktadır. Kestriç, Yassıbaş ve Kebece köyleri ise 2'şer sağmal inek ile en az sağmal inek besleyen köylerdir. Müslümanların sahibi olduğu sağmal inek sayısının köylere dağılımına bakıldığında, 50 veya üzerinde sağmal inek bulunan 3 köy, 40 ve üzeri 5 köy, 30 ve üzerinde 4 köy, 20 ve üzeri 13 köy, 10 ve üzeri 14 köy, 2 ve üzerinde 8 köy vardır. Kısır inek beslemede ismi tespit edilemeyen köy, 42 hayvanla en çok kısır inek besleyen köy olup, Yüncü köyü 30 kısır inekle onu takip etmektedir. Mihaliç ve Kebece köylerinde kısır inek beslenmezken, Yassıbaş köyü 1 kısır inek besleyerek en az kısır inek yetiştiren köy olmuştur. Kısır inek sayısı incelendiğinde, 40'ın üzerinde kısır inek yetiştiren 1 köy, 30'un üzerinde 1 köy, 20 ve üzeri 5 köy, 10 ve üzeri 14 köy, 1 ve üzeri 22 köy saptanmıştır.

Tarım topraklarının işlenmesinde ve yük taşımada gücünden faydalanılan öküz söz konusu kaza köylerinde en çok beslenen büyükbaş hayvan türü olmuştur. İsmi belirlenemeyen köy 325 öküzle en çok öküz besleyen köy olurken, 109 öküzle Ruslar köyü onu takip etmiştir. Kebece Köyü ise 2 öküzle en az öküz besleyen köy olmuştur. Öküz besleyen köyler üzerinde bir istatistik yapıldığında 100'ün üzerinde öküz besleyen 3 köy, 90'nın üzerinde 2 köy, 80'nin üzerinde 1 köy, 70'in üzerinde 3 köy, 60'ın üzerinde 6 köy, 50'nin üzerinde 3 köy, 40 ve üzerinde 5 köy, 30'un üzerinde 11 köy, 20 olan 2 köy, 10'nun üzerinde 6 köy, 2 ve üzerinde 3 köy olduğu görülmektedir.

Gelir getirmeyen hayvan türleri arasında olan düvenin en çok beslendiği köy 40 tane ile ismi belirlenemeyen köy olmuştur. Yüncü ve Franka-i Kebir köyü 32'şer düve ile ikinci sırada yerini alırken, Kebece köyü, 1 düve ile en az düve besleyen köy olmuştur. Mihaliç ve Kestriç köylerinde düve beslenmemiştir. Düve sayılarının köylere dağılımı yapıldığında 40 düve besleyen 1 köye, 30'un üzerinde 2 köye, 20'nin üzerinde 7 köye, 10 ve üzerinde 15 köye, 1 ve üzerinde 19 köye rastlanmıştır.

Tosun hem gücünden hem de inek ya da düvenin üremesi için tohumlanmada faydalanılan bir hayvan türüdür. İsmi tespit edilemeyen köy 96 tosunla en çok tosun yetiştiren köy olurken, onu 53 tosunla Yüncü köyü takip etmiştir. Kebece köyü ise 2 tosun ile en az tosun bulunan köy olmuştur. Tosun yetiştiren köylerin istatistiği

yapıldığında, 90'nin üzerinde tosun yetiştiren 1 köy, 50'nin üzerinde 1 köy, 40'in üzerinde 2 köy, 30 ve üzerinde 5 köy, 20 ve üzerinde 6 köy, 10 ve üzerinde 18 köy, 2 ve üzerinde 13 köy olduğu görülmektedir.

Kısrak olarak bilinen at yük taşımacılığında ve ulaşımda binek hayvanı olarak kullanılmıştır. Bu hayvanı en çok besleyen köy, 141 kısrakla ismini tespit edilemeyen köy olurken, Ruslar köyü 51 kısrakla onu takip etmiştir. En az kısrak yetiştirilen köyler ise 2'şer kısrakla Petra, Memiş Sofular, Hacı Sinanlar ve Köklice olmuştur. Müslümanlar Kadı, Mihaliç, Kuyucak Yeni Mahallesi, Franka-i Sagir, Galata, Yassibaş, Hayran ve Kebece köylerinde kısrak yetiştirmemiştir. Kısrak sayılarının Müslüman köylere dağılımına bakıldığında 50'nin üzerinde kısrak bulunan 1 köye, 40'in üzerinde 3 köye, 30'un üzerinde 3 köye, 20'nin üzerinde 5 köye, 10 ve üzerinde 13 köye, 2 ve üzerinde 12 köye rastlanmıştır.

Kısağın yavrusu olan tay yetiştiriciliğinde 92 tayla ismi tespit edilemeyen köy, en çok tay yetiştiren köy olmuştur. Ruslar köyü, 39 tay besleyerek ikinci sırada yer almıştır. En az tay yetiştiren köy ise 1 tayla Franka-i Sagir köyü olurken Kadı, Mihaliç, Kuyucak Yeni Mahallesi, Galata, Yassibaş ve Kebece köylerinde tay yetiştirilmemiştir. Tay bulunan köylerin istatistiği yapıldığında, 30'un üzerinde tay bulunan 2 köy, 20 ve üzerinde 6 köy, 10'nun üzerinde 8 köy, 1 ve üzerinde 23 köy olduğu görülmektedir.

Yük taşımacılığında beygir ve aygırın Varna köylerinde pek tercih edilmediği görülmektedir. İsmi belirlenemeyen köy, 11 beygirle en çok beygir yetiştiren köy olurken, Acemler köyü 8 beygirle onu takip etmiştir. Müslüman köylerin 11 köyünde 1'er beygir beslenirken, 21 köyünde beygir beslenmemiştir. Aygır yetiştiriciliğinde ise Kokarca köyü ve ismi belirlenemeyen köy 8'er aygır besleyerek en çok aygır yetiştiren köyler olmuştur. En az aygır bulunan 9 köyde ise birer tane aygır beslenirken, 15 köyde aygırın yetiştirilmediği görülmektedir.

Küçükbaş hayvan türlerinden koyun sağmal ve yoz yani kısır olarak kaydedilmiştir. Etinden, sütünden, yününden ve gübresinden faydalanılan sağmal koyunları yetiştiren köylerin istatistiği yapıldığında, ismi tespit edilmeyen köy, 234 sağmal koyun besleyerek birinci sırada yer alırken, 126 sağmal koyun yetiştiren Yüncü köyü ikinci sıraya yerleşmiştir. Kumluca-i Cedid ve Derviş Müslim köyleri 5'er sağmal

koyunla en az sağmal koyun yetiştiren köyler olurken, 13 köyde sağmal koyun yetiştirilmediği görülmektedir. Sağmal koyun sayısının köylere dağılımına bakıldığında, 120'nin üzerinde sağmal koyun bulunan 3 köy, 100'ün üzerinde 1 köy, 90 ve üzerinde 2 köy, 80'nin üzerinde 1 köy, 70'in üzerinde 1 köy, 60 ve üzerinde 3 köy, 50'nin üzerinde 2 köy, 40 ve üzerinde 2 köy, 30'un üzerinde 2 köy, 20 ve üzerinde 8 köy, 10 ve üzerinde 4 köy, 5 ve üzerinde 4 köy olduğu görülmektedir.

Yoz koyun veya diğer adıyla kısır koyun her ne kadar gelir getiren hayvan türleri arasında olmasa da dokumacılıkta yününden, ziraî faaliyetlerde gübresinden ve gıda maddesi olarak da etinden istifade edilmiştir. Geyikçiler Köyü, 130 yoz koyunla en çok yoz koyun yetiştiren köy olup onu 119 koyunla ismi belirlenemeyen köy takip etmiştir. En az yoz koyunun bulunduğu köy 2 yoz koyunla Köklice olurken, 15 köyde yoz koyunun yetiştirilmediği tespit edilmiştir. Yoz koyun besleyen köylerin istatistiğine bakıldığında, 110 ve üzerinde yoz koyun yetiştiren 3 köy, 80'nin üzerinde 1 köy, 70 ve üzeri 2 köy, 60'ın üzeri 1 köy, 40 ve üzeri 5 köy, 30'un üzeri 1 köy, 20 ve üzeri 3 köy, 10 ve üzeri 8 köy, 2 ve üzeri 7 köy olduğu görülmektedir.

Müslümanların yaşadığı köylerde yetiştirilen küçükbaş hayvanlardan biri de keçidir. Keçi de koyun gibi sağmal ve yoz olarak ikiye ayrılmıştır. Sağmalın etinden, sütünden, kılından ve gübresinden faydalanılmıştır. Sarı Güllü köyü, 65 sağmal keçi ile en çok sağmal keçi besleyen köy olurken, Geyikçiler köyü, 58 sağmal keçi ile ikinci olmuştur. En az sağmal keçi yetiştiren köy 3 keçi ile Paşa köyü olup, 30 köyde sağmal keçi yetiştirilmediği saptanmıştır. Sağmal keçi yetiştiriciliğinin köylere dağılımı incelendiğinden, 60'ın üzerinde sağmal keçi yetiştiren 1 köye, 50'nin üzerinde 1 köye, 30'ın üzerinde 3 köye, 20'nin üzerinde 1 köye, 10 ve üzerinde 6 köye, 3 ve üzerinde 4 köye rastlanmıştır.

Yoz yani kısır keçinin kılından, etinden ve gübresinden faydalanılmıştır. Geyikçiler köyü, 67 yoz keçi ile en çok yoz keçi besleyen köy olurken, Sarı Güllü köyü, 35 yoz keçi ile onu takip etmiştir. En az yoz keçi bulunan köy 2 yoz keçiyle Alaaddin-i Sagir köyü olup, 31 köyde yoz keçi yetiştirilmediği görülmektedir. Yoz keçi besleyen köylerin istatistiği yapıldığında, 60 üzerinde yoz keçi

yetiştiren 1 köy, 30'un üzerinde 1 köy, 20 ve üzerinde 4 köy, 10'un üzerinde 3 köy, 2 ve üzerinde 6 köy vardır.

Koyun yetiştirilen köylerde kuzu da yetiştirilmiştir. İsmi belirlenemeyen köy, 234 sağmal koyunla en çok koyun yetiştiren köy olduğu gibi 208 kuzu besleyerek de en çok kuzu besleyen köy olmuştur. Aynı şekilde Yüncü köyü, sağmal koyun yetiştiriciliğinden 126 sağmal koyun ile ikinci sırada iken, kuzu yetiştiriciliğinde de 94 kuzu ile ikinci sırada yerini almıştır. En az kuzu besleyen köy 3 kuzu ile Mihaliç olmuştur. Kuzu yetiştiriciliği yapılmayan köy sayısı ise 14'tür. Kuzu yetiştiriciliğinin köylere dağılımına bakıldığında, 80'nin üzerinde kuzu besleyen 1 köy, 70'in üzerinde 1 köy, 50 ve üzerinde 4 köy, 40 ve üzerinde 3 köy, 30 ve üzeri 2 köy, 20 ve üzeri 5 köy, 10 ve üzeri 9 köy, 3 ve üzeri 5 köy olduğu görülmektedir.

Oğlak keçinin yavrusu olup, Müslümanlar tarafından diğer hayvan türleri kadar olmasa da yetiştirilmiştir. Sarı Güllü köyü, 50 tane oğlakla en çok oğlak besleyen köy olurken, Geyikçiler köyü, 42 oğlakla ikinci sırada yer almıştır. En az oğlak besleyen köy ise 3 oğlak ile Paşa köyü olmuştur. Müslümanların yaşamış olduğu 31 köyde oğlak yetiştiriciliği yapılmamıştır. Oğlak sayısının köylere dağılımı incelendiğinde, 30'un üzerinde oğlak besleyen 1 köy, 20'nin üzerinde 2 köy, 10 ve üzerinde 5 köy, 3 ve üzerinde 5 köy olduğu görülmektedir.

Damızlık erkek koyun olan koç, hem koyunların üremesinde hem de eti, yünü ve gübresinden faydalanılan küçükbaş hayvandır. Tablo 9'da hayvan türleri arasında yer alan koç söz konusu kaza köylerinde en az yetiştirilen hayvan olmuştur. Halaçlı ve ismi tespit edilemeyen köy dışında diğer köylerde koç yetiştiriciliğine rastlanmamıştır. Halaçlı köyünde 1, ismi tespit edilemeyen köyde 8 koç yetiştirilmiştir.

Arıcılık faaliyeti genel anlamda bal üretmek için yapılmaktadır. Kovan sayılarına göre Varna kazası köylerinde yaşayan Müslüman halkın arıcılık faaliyetleri hakkında malumat edinebilmekteyiz. Çökek köyü, 161 kovanla arıcılığın en çok yapıldığı köy olurken, Bekçioğlu köyü 158 kovanla onu takip etmiştir. Derbend köyü ise 147 kovanla bu iki köydeki arıcılık faaliyetlerine en çok yaklaşan köy olmuştur. En az arıcılığın yapıldığı köy ise 2 kovanla Sönbek köyü olurken, 20 köyde arıcılık yapılmadığına ulaşılmıştır. Arıcılık faaliyetlerinin köylere dağılımının istatistiği yapıldığında, 30'un üzerinde kovan olan 2 köye,

20 ve üzerinde 4 köye, 10 ve üzerinde 9 köye, 2 ve üzerinde 8 köye rastlanmıştır.

Tablo 10: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Gayrimüslim Ahalinin Sahip Oldukları Hayvanlar⁴⁴

Köy	İnek		Öküz	Düve	Tosun	Kısrak	Tay	Beygır	Aygır	Koyun		Keçi		Kuzu	Oğlak	Koç	Arı Kovanı
	Sağmal	Kısır								Sağmal	Yoz	Sağmal	Yoz				
Mihaliç	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	15	-	-	22	-	-	-
Karagöz	21	3	32	9	12	7	7	-	1	26	12	-	-	12	-	-	-
Kürekler	32	14	74	19	28	3	2	3	1	28	34	85	74	23	61	1	-
Duğçe	4	2	14	3	3	-	1	-	-	63	20	31	10	47	27	-	-
İsmi tespit edilemeyen köy	8	1	16	3	5	11	3	-	1	16	20	4	-	15	3	-	-
Şuca	25	25	77	23	31	7	3	-	2	18	22	56	63	18	48	-	8
Kumluca-i Cedid	28	27	96	29	50	12	7	7	1	31	28	92	88	22	53	-	2
Kuyucak	31	26	12	35	48	38	11	10	5	35	28	94	63	19	46	1	10
Kabaklı	23	20	13	15	26	24	20	7	-	31	18	57	48	19	33	-	4
Cevizli	20	7	97	10	20	20	7	1	4	10	49	26	11	58	14	1	19
Kestriç	18	7	59	12	8	24	4	2	-	14	85	12	98	90	88	-	22
Caferli	28	11	11	8	19	16	8	9	2	27	17	80	63	14	58	-	19
Yeni Köy	21	15	76	24	23	2	3	3	1	25	25	16	97	16	77	-	-
Fındıklı	2	1	8	2	1	-	-	-	-	2	3	-	-	2	-	1	-

⁴⁴ BOA, KK.d., No. 6084.

Divriş İvan	26	11	63	16	21	25	11	-	2	11	75	18	-	81	2		73
Yassıbaş	5	9	24	14	12	14	12	-	5	27	30	42	27	13	25	-	10
Kebece	39	19	100	22	49	9	8	2	-	24	17	92	45	13	30	-	91
Dere	37	28	100	36	44	16	5	-	-	34	28	10	12	21	73	-	25

Tablo 10'da Gayrimüslim ahalinin yaşamış olduğu köylerde sahip oldukları hayvan türleri ve sayılarının toplamı gösterilmiştir. Gayrimüslimler 18 köyde farklı türden hayvanlar yetiştirmiştir. Kebece köyü, 39 sağmal inekle en çok sağmal inek besleyen köy olup Dere köyü, 37 sağmal inekle onu takip etmiştir. En az sağmal inek besleyen köy ise 2 sağmal inekle Fındıklı Köyü olmuştur. Mihaliç köyünde sağmal inek ve diğer büyükbaş hayvan türleri yetiştirilmemiştir. Sağmal inek besleyen köylerin istatistiğine bakıldığında, 30'un üzerinden sağmal inek besleyen 4 köy, 20 ve üzerinde 8 köy, 10'un üzerinde 1 köy, 2 ve üzerinde 4 köy olduğu saptanmıştır.

Kısır inek yetiştiriciliğinde 28 hayvanla en çok hayvan besleyen köy Dere köyü olurken, 27 kısır inekle Kumluca-i Cedid ikinci sırada yer almıştır. En az kısır inek bulunan köyler ise birer hayvanla Fındıklı köyü ve ismi belirlemeyen köy olmuştur. Kısır inek yetiştiriciliğinin köylere dağılımı incelendiğinde, 20 ve üzerinde kısır inek besleyen 5 köy, 10'nun üzerinde 5 köy, 1 ve üzerinde 7 köy vardır.

Büyükbaş hayvan türleri içerisinde yer alan öküz Müslümanlarda olduğu gibi Gayrimüslimlerce de en çok beslenen hayvan türü olmuştur. Tarımsal faaliyetlerde toprağın işlenmesinde ve yük taşımacılığında kullanılan öküz, en çok 133 adetle Kabaklı köyünde beslenirken, Kuyucak köyü 121 öküz yetiştirerek ikinci sırada yer almıştır. Fındıklı köyü ise 8 öküzle en az öküz besleyen köy olmuştur. Öküz besleyen köylerin istatistiğine bakıldığında, 120'nin üzerinde öküz besleyen 1 köy, 110'un üzerinde 1 köy, 100 ve üzerinde 2 köy, 90'nin üzerinde 2 köy, 70'in üzerinde 3 köy, 60'in üzerinde 1 köy, 50'nin üzerinde 1 köy, 30'un üzerinde 1 köy, 20'nin üzerinde 1 köy, 10'un üzerinde 2 köy olduğu görülmektedir.

Doğurmamış dişi sığır olan düve en çok 36 adetle Dere köyünde yetiştirilmiştir. Kuyucak köyü 35 düve ile onu takip etmiştir. En az düve bulunan köy ise 2 düve ile Fındıklı Köyü olmuştur. Düve yetiştiriciliğinin köylere dağılımı incelendiğinde, 20'nin üzerinde düve besleyen 4 köye, 10 ve üzerinde 6 köye, 2'nin üzerinde 4 köye rastlanmıştır.

Tosun besleyen köylere bakıldığında 50 tosunla Kumluca-i Cedid köyü, en çok tosun yetiştiren köy olurken, Kebece köyü, 49 tosunla ikinci sırada yer almıştır. Fındıklı köyü ise 1 tosun besleyerek en az tosun yetiştiren köy olmuştur. Tosun besleyen köylerin istatistiği yapıldığında, 40'ın üzerinde tosun besleyen 3 köy, 30'un üzerinde 1 köy, 20 ve üzerinde 5 köy, 10'un üzerinde 3 köy, 1 ve üzerinde 4 köy olduğu görülmektedir.

Yük taşımacılığında ve ulaşımda binek aracı olarak kullanılan kısrağın, en çok 38 tane ile Kuyucak köyünde yetiştirilmiştir. Divriş İvan köyü, 25 kısrağın yetiştirilerek ikinci olurken, Yeni köy, 2 kısrağın en az kısrağın yetiştiren köy olmuştur. Yukarıda Mihaliç köyünün büyükbaş hayvan türlerini beslenmediğine değinmiştik. Burada Fındıklı ve Duğçe köylerinde kısrağın yetiştirmediği görülmektedir. Kısrağın yetiştiriciliğinin köylere dağılımına bakıldığında, 20 ve üzerinde kısrağın yetiştiren 4 köy, 10'nun üzerinde 5 köy, 2 ve üzerinde 5 köy olduğu görülmektedir.

Tay kısrağın yavrusu olup en çok Kabaklı köyünde 20 tane yetiştirilmiştir. Yassıbaş köyü, 12 tay besleyerek onu takip etmiştir. En az tay bulunan köy ise 1 tayla Duğçe köyü olmuştur. Mihaliç ve Fındıklı köylerinde tay yetiştirilmemiştir. Tay besleyen köylerin istatistiği yapıldığında, 10'un üzerin tay besleyen 3 köye, 1 ve üzerinde 12 köye rastlanmıştır.

Beygir ve aygır Gayrimüslimlerin büyükbaş hayvan türleri arasında en az yetiştirdiği hayvan olmuştur. Kuyucak köyü, 10 beygirle en çok beygir besleyen köy olurken, Caferli köyü 2 beygirle ikinci sıraya yerleşmiştir. En az beygir besleyen köy ise 1 beygirle Cevizli köyü olmuştur. 9 köyde beygirin yetiştirilmediği görülmüştür. Aygır ise en çok Kuyucak ve Yassıbaş köylerinde 5'şer tane, en az ise 1'er tane ile 5 köyde yetiştirildiği görülmektedir.

Büyükbaş hayvan türleri arasında tabloya yansımayan domuz sadece Gayrimüslimler tarafında yetiştirilmiştir. Temettuat

sayımlarından domuz besleyen hanelere “*ticaret için yanında ra’y itirdiği canavar*” şeklinde ibare düşülmüştür.⁴⁵ Domuz ticaretinde elde edilen gelir hanelerin yıllık gelirine eklenmiştir. Örneğin; Kabaklı köyünün 38 numaralı hanesinde büyük ve küçük 42 domuzdan 50’şer kuruş gelir sağlanarak hanenin yıllık kazancına toplam 2.100 kuruş ilave edilmiştir. Kuyucak köyünde 20, Kabaklı’da 82, Divriş İvan’da 72, Kebece’de 60 ve Dere köyünde 76 tane domuz beslenmiştir.

Koyun sürüleri bulunan köylerin bunları ticari olarak değerlendirdiği düşünülmektedir. Özellikle payitahtın et ihtiyacının önemli bir kısmı Balkan topraklarından sağlanıyordu. Koyun yetiştiriciliğinde Gayrimüslim halkın ön plana çıktığı görülmektedir. Sağmal koyun besleyen köylerden Kuyucak köyü, 353 koyunla en çok koyun besleyen köy olurken, Dere Köyü, 344 sağmal koyunla onu takip etmiştir. Fındıklı köyü ise 2 sağmal koyunla en az koyun yetiştiren köy olmuştur. Sağmal koyun yetiştiriciliğinin köylere dağılımı incelendiğinde, 300’ün üzerinde sağmal koyun besleyen 4 köy, 200’ün üzerinde 7 köy, 100’ün üzerinde 4 köy, 2 ve üzerinde 3 köy olduğu görülmektedir. Yoz yani kısır koyun beslemede ise Kürekler köyü, 331 hayvanla en çok yoz koyun yetiştiren köy olurken, 307 yoz koyunla Yassıbaş köyü ikinci sırada gelmiştir. En az yoz koyun yetiştirilen köy ise 3 hayvanla Fındıklı köyü olmuştur. Yoz koyun yetiştiren köylerin istatistiği yapıldığında, 300’ün üzerinde yoz koyun besleyen 2 köy, 200’ün üzerinde 5 köy, 100’ün üzerinde 5 köy, 3 ve üzerinde 6 köy olduğu görülmüştür.

Keçi yetiştiriciliğinde en çok sağmal keçi yetiştiren köy 165 hayvanla Yeni köy olurken, Kestriç köyü 127 sağmal keçi ile onu takip etmiştir. İsmi belirlenemeyen köy ise 4 sağmal keçi ile en az sağmal keçi besleyen köy olmuştur. Gayrimüslimlerin yaşamış olduğu 3 köyde sağmal keçi beslenmemiştir. Sağmal keçi yetiştiriciliğinin köylere dağılımına bakıldığında, 100’ün üzerinde sağmal keçi yetiştiren 3 köy, 90’nın üzerinde 3 köy, 80 ve üzerinde 2 köy, 50 ve üzerinde 2 köy, 40’in üzerinde 1 köy, 30’un üzerinde 1 köy, 20’nin üzerinde 1 köy, 10’un üzerinde 1 köy olduğu görülmektedir. Yoz keçi yetiştiriciliğinde ise 120 hayvanla Dere köyü, en çok yoz keçi besleyen olup, onu 98 yoz keçi ile Kestriç köyü izlemiştir. Duğçe köyü ise 10 yoz keçiyle en az hayvan yetiştiren köy olurken, 5 köyde yoz keçinin beslenmediği görülmüştür.

⁴⁵ BOA, *KK.d.*, No: 6084, s, 281.

Yoz keçi yetiştiren köylerin istatistiği yapıldığında, 90'nin üzerinde yoz keçi besleyen 2 köye, 80'nin üzerinde 1 köye, 70'in üzerinde 1 köye, 60'in üzerinde 3 köye, 40'in üzerinde 2 köye, 20'nin üzerinde 1 köye, 10 ve üzerinde 2 köye rastlanmıştır.

Kuzu yetiştiriciliğinde 231 kuzu ile Kürekler köyü, en çok kuzu besleyen köy olurken, 228 kuzu ile Kumluca-i Cedid köyü, ikinci sırada yer almıştır. En az kuzu besleyen köy ise 2 kuzu ile Fındıklı köyü olmuştur. Kuzu yetiştiriciliğinin köylere dağılımına bakıldığında, 200'ün üzerinde kuzu besleyen 4 köy, 100'ün üzerinde 8 köy, 2 ve üzerinde 6 köy olduğu görülmektedir.

Oğlak beslemede Caferli köyü, 88 oğlakla en çok oğlak yetiştiren köy olmuştur. Yeni köy 77 oğlakla onu takip etmiştir. En az oğlak yetiştiren köy ise 2 oğlakla Divriş İvan köyü olmuştur. Gayrimüslimlerin yaşadığı 3 köyde oğlak yetiştirilmemiştir. Oğlak yetiştiren köylerin istatistiğine bakıldığında, 70'in üzerin oğlak besleyen 2 köy, 60'in üzerinde 1 köy, 50'nin üzerinde 2 köy, 40'in üzerinde 2 köy, 30 ve üzerinde 2 köy, 20'nin üzerinde 2 köy, 10'nun üzerinde 1 köy, 2 ve üzerinde 2 köy olduğu gözlenmiştir.

Koç Gayrimüslimlerin an az beslediği küçükbaş hayvan türü olmuştur. Kürekler, Kuyucak, Cevizli ve Fındıklı köylerinde birer adet koç yetiştirildiği görülmektedir. Gayrimüslimlerin yaşadığı diğer köylerde koç beslenmemiştir.

Müslümanlarda olduğu gibi Gayrimüslimlerin de arıcılık faaliyetleri kovan sayıları üzerinde değerlendirilmiştir. Dere köyü, 251 kovanla en çok arıcılık faaliyetinin yapıldığı köy olurken, onu 198 kovanla Caferli köyü izlemiştir. En az 2 kovanla arıcılık yapılan köy Kumluca-i Cedid Köyü olurken, 7 köyde arıcılık yapılmadığına rastlanmıştır. Arıcılık faaliyetinin köylere dağılımına bakıldığında, 100 kovanın üzerinde 2 köye, 90'nın üzerinde 1 köye, 70'in üzerinde 1 köye, 20'nin üzerinde 1 köye, 10 ve üzerinde 2 köye, 2 ve üzerinde 3 köye rastlanmıştır.

Tablo 11: Varna Kazasına Bağlı Köylerdeki Gayrimüslim Ve Müslüman Ahalinin Sahip Oldukları Hayvan Sayılarının Toplamı⁴⁶

⁴⁶ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

	Müslüman	Gayrimüslim
Hayvan Türü	Toplam Hayvan Sayısı	Toplam Hayvan Sayısı
Sağmal inek	1127	368
Kısır inek	528	226
Öküz	2407	1208
Düve	596	280
Tosun	870	400
Kısrak	795	228
Tay	516	112
Beygir	65	44
Aygır	102	25
Canavar	-	310
Sağmal koyun	1638	3793
Yoz koyun	1109	3029
Sağmal keçi	345	1075
Yoz keçi	270	807
Kuzu	1147	2472
Oğlak	272	638
Koç	9	4
Arı Kovanı	811	784

Tablo 11’de söz konusu kazanın köylerinde Müslim ve Gayrimüslim ahalinin sahip oldukları hayvan türleri ile toplam sayıları verilmiştir. Müslümanların canavar hariç büyükbaş hayvan türlerini Gayrimüslimlerden daha çok beslediği görülmektedir. Müslümanlar 1.127 sağmal ineğe sahip iken Gayrimüslimlerin 368 sağmal ineğe sahip olmuştur. Müslümanların sahip olduğu sağmal inek sayısı köylerde yaşamış oldukları 949 hane sayısına bölüştürüldüğünde hane başına 1 inek düştüğü saptanmıştır. Aynı şekilde Gayrimüslimlerin sahip olduğu sağmal inek sayısı sakin oldukları köylerdeki 408 haneye dağıtıldığında bazı hanelerin sağmal ineği olmadığı görülmüştür.

Kısır inek yetiştirmede Müslümanlar 528 hayvan beslerken, Gayrimüslimler 226 hayvan beslemiştir. Bu hayvan sayısının hanelere

bölüştürüldüğünde, bazı Müslim ve Gayrimüslim hanelerin kısır ineği olmadığı görülmektedir. Müslümanlar ahırlarında 596 düve bulundururken Gayrimüslimler 280 düve bulundurmıştır. Bu sayılar bazı Müslüman ve gayrimüslim hanelerin düve sahibi olmadığını göstermektedir.

Öküz, büyükbaş hayvan türleri içerisinde Müslim ve Gayrimüslim halkın en çok beslediği hayvan türü olmuştur. Müslümanlar 2407 öküz beslerken, Gayrimüslimler 1,208 öküz beslemiştir. Bu sayılar hanelere paylaştırıldığında Müslüman ve Gayrimüslim hanelere ortalama 2 öküz düştüğü görülmektedir.

Tosun yetiştiriciliğinde Müslümanlar 870 hayvana sahip iken, Gayrimüslimler 400 hayvana sahip olmuştur. Bu hayvan sayısı bazı Müslüman ve Gayrimüslim hanelerin tosun sahibi olmadığını göstermektedir. Kısırak ve tay beslemede Müslümanlar 795 kısırak ile 516 tay yetiştirmiştir. Gayrimüslimler ise 228 kısırak ile 112 tay beslemiştir. Müslim ve Gayrimüslim hanelerden bazılarının kısırak ve tay yetiştirmedeği anlaşılmaktadır.

Beygir ve aygır büyükbaş hayvanlar arasında Müslüman ve Gayrimüslimlerin en az yetiştirdiği hayvan olmuştur. Müslümanlar 65 beygir ile 102 aygır beslerken, Gayrimüslimler 44 beygir ile 25 aygır beslemiştir. Bu hayvan sayıları da hane sayılarının altında olduğu için bazı Müslüman ve Gayrimüslim haneler bu hayvanlara sahip olmamıştır.

Canavar olarak da bilinen domuzun İslam dininde et ve sütünün haram olmasından dolayı Müslümanlar bu hayvanı beslemezken, Gayrimüslimlerin 310 tane canavarı ticaret için besledikleri kaydedilmiştir. Yukarıda canavar yetiştirilen köylerden bahsedilmiştir. Söz konusu köylerin bazı hanelerinde bu tür hayvanların beslenmediği görülmektedir.

Gayrimüslimler koç ve arı dışında diğer küçükbaş hayvanları Müslümanlardan daha fazla yetiştirmiştir. Sağmal koyun yetiştirmede Müslümanlar 1.638 hayvan beslerken, Gayrimüslimler 3.793 hayvan beslemiştir. Müslümanların sağmal koyun yetiştirdiği köylerin toplam hane sayısı, 773'tür. Hayvan sayısı hanelere bölüştürüldüğünde hane başına ortalama 2 sağmal koyun düşmüştür. Gayrimüslimlerde ise 408

haneye paylaştırıldığında 9 sağmal koyun düştüğü gözlemlenmiştir. Yoz koyun beslemede ise Müslümanlar 1.109 koyuna sahip iken, Gayrimüslimlerin 3.029 koyuna sahip olduğu görülmektedir. Müslümanların yoz koyun beslediği köylerin toplam hane sayısı 740'dır. Yetiştirilen bu hayvanlar hanelere dağıtıldığında hane başına ortalama 1 yoz koyun düşmüştür. Gayrimüslimlere paylaştırıldığında ise yoz koyun besleyen köylerde her bir haneye 7 hayvan düştüğü görülmüştür.

Müslümanların sağmal keçi yetiştirdiği köylerin toplam hane sayısı 429 olup, bu hanelerde toplam 345 sağmal keçi yetiştirilmiştir. Sağmal keçiler hanelere paylaştırıldığında keçi yetiştiren köylerdeki bazı Müslüman hanelerin sağmal keçisi olmadığı görülmektedir. Gayrimüslimlerde ise bu hayvanın beslendiği köylerin toplam hane sayıları 391'dir. Bu hanelerde toplam 1.075 sağmal keçi yetiştirilmiştir. Bu sayılar Gayrimüslim hanelere dağıtıldığında en az her haneye 2 sağmal keçi düşmüştür. Yoz keçi yetiştiriciliğinde Müslümanlar 270 hayvan beslerken, Gayrimüslimler 807 hayvan beslemiştir. Müslümanların yoz keçi beslediği köylerin toplam hane sayısı 425'tir. Gayrimüslimlerin ise 359'dur. Yoz keçi sayıları yetiştirdiği köylerdeki hanelere paylaştırıldığında, Müslümanların yaşadığı bazı hanelerin yoz keçisi yokken, Gayrimüslimlerin hane başına en az 2 yoz keçisi olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzu yetiştirmede Müslümanlar 1.147 kuzuya sahip iken, Gayrimüslimler 2.472 kuzuya sahip olmuşlardır. Müslümanların kuzu beslediği köylerin toplam hane sayısı 752'dir. Bu hayvan sayısı hanelere bölüştürüldüğünde her haneye 2 kuzu düşmediği saptanmıştır. Gayrimüslimlerde ise kuzu sayısı 408 haneye paylaştırıldığında her haneye 6 kuzu düştüğü görülmektedir.

Müslümanların oğlak yetiştirdiği köylerin toplam hane sayısı 426 olup, bu hanelere ait ahırlarda 272 oğlak beslemişlerdir. Gayrimüslimlerin ise oğlak beslediği köyler toplamda 390 hanedir ve bu hanelerin ahırında 638 oğlak yetiştirmişlerdir. Oğlak sayılarının oğlak besleyen köylerin hanelerine paylaştırıldığında bazı Müslüman hanelerin oğlağı yokken, bazı Gayrimüslim hanelerin 2 oğlak sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Koç hem Müslümanların hem de Gayrimüslimlerin en az beslediği küçükbaş hayvan olmuştur. Müslümanlar 9 koça sahip iken, Gayrimüslimler 4 koça sahip olmuştur. Bu sayılar bazı Müslüman ve Gayrimüslim hanelerin koç yetiştirmediğini göstermektedir.

Müslümanların arıcılık faaliyetinde bulunduğu köylerin toplam hane sayısı 649 olup, bu hanelerde 811 kovanla bal üretimi yapılmıştır. Gayrimüslimlerde ise arıcılık yapılan köyler 333 haneden müteşekkil olup bal üretimi için 784 kovanı kullandığı görülmektedir. Kovan sayıları hanelere dağıtıldığında Müslüman hanelerin ortalama 1 kovana sahip iken, Gayrimüslim hanelerin 2 kovana sahip olduğu görülmüştür.

Gelir ve Vergilerin Dağılımı

Temettuat defterlerinde Müslüman ve Gayrimüslim hane reislerinin sahip olduğu Gayrimenkuller detaylı bir şekilde yazılmıştır. Ancak söz konusu defterde hane reisinin nakit parası, oturduğu ev, ev eşyaları gibi araç ve gereçleri sayım dışı tutulmuştur. Geliri az ya da hiç olmayanlar “*fukaradan olduğu*” veya “*bir şeyi olmadığı*” ifadesi ile belirtilmiştir.⁴⁷ Hane reislerinin köy ya da şehirde yaşamaları gelir kaynakları üzerinde etkili olmuştur. Köylerde yaşayan hane reislerinin gelir kaynaklarının tamamına yakını tarım ve hayvancılık olduğu görülmektedir.⁴⁸ Bunun yanı sıra işleyecek toprağı ve gelir sağlayan hayvanı olmayan veya az olan hane reisleri ya zanaatını icra etmiş ya da hizmet sektöründe çalışarak ailesinin geçimini sağlamışlardır⁴⁹. Hane reisleri zanaat olarak terzilik, berberlik, çömlekçilik, fıncılık ve değirmencilik yapmıştır. Hizmet sektöründe ise, çobanlık, ırgatlık, gündelikçilik ve hamallık gibi işlerde çalışmıştır. Söz konusu zanaat dalları ve hizmet sektöründe çalışanların toprak ya da gelir sağlayan hayvan türü sahibi olmamasında birçok neden etkili olmuştur. Bu nedenler hane reislerinin maddi durumu, yapmakta olduğu iş dışında başka iş yapmak istememesi, yaşamakta olduğu köye sonradan yerleşmiş olup henüz mülk sahibi olamamış olması gibi durumlarla

⁴⁷ BOA, KK.d., No. 6084, s. 257, 527.

⁴⁸ BOA, KK.d., No. 6084, s. 4-548.

⁴⁹ BOA, KK.d., No. 6084, s. 20, 42, 86, 91, 98, 124, 125, 387, 431, 497,

açıklanabilir. Zanaat dalları ve hizmet sektöründe çalışan hane reisleri yıllık 150 kuruş ile 600 kuruş arasında değişen kazanç sağlamışlardır.⁵⁰

Varna kazası merkezinde mahallelerde ikamet edenlerin çeşitlilikte meslek kollarında geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Söz konusu kazanın mahallelerinde meslekleri esnaf ve zanaatkârlar, tüccarlar, görevliler, tarım sektörü ile uğraşanlar ve hizmetkârlar şeklinde gruplandırmak mümkündür. Mahallelerdeki en kalabalık meslek grubunu esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu gözlemlenmiştir. Esnaf ve zanaat dallarından bakkal, kasap, manav, balıkçı, fırıncı, uncu, helvacı, şekerci, tavukçu, kahveci, tütüncü, şerbetçi, mumcu, marangoz, doğramacı, fıçı, kapçı, pazarcı, değirmenci, saatçi, yazıcı, berber, hamam, hancı, attar, terzi, abacı, kürkçi, hallaç, haffaf, kuyumcu, tüfekçi, çilingirci, saraç, nalbant, dülger, baltacı, kalaycı, filikacı, kalafatçı, talikacı, sandalacı, arabacı, gemi reisi gibi iş kolları mahallelere yayılmış durumdaydı.⁵¹ Varna'nın doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarının bağlantı noktası üzerinde bulunmasının yanında Karadeniz kıyısında önemli bir liman şehri olması çeşitli esnaf kolu ve zanaatkâr zümrenin şehre yayılmasını sağlamıştır. Mahallelerdeki görevlileri muhtar, imam, bağ bekçisi, değirmen bekçisi, topçu neferi, topçu çavuşu, topçu onbaşı, topçu yüzbaşı, topçu mülazımı, tellal, postane servişçisi, gümrük kâtibi, nüfus memuru, sandık emini, sıbyan mektebi hocası, postane müdürü, karantina müdürü ve müftü oluşturmaktadır. Mahallelerde tarım sektöründe faaliyet gösterenler incelendiğinde ziraatçı ve bağcılar karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen her hanenin bir iki dönüm bağı vardır. Bazı hanelerde bu miktar artmaktaydı. Hizmetkârlar grubunda ise gündelikçi, kiracı, hizmetkâr, hamal, duvarcı, boyacı ve rençber taifesinin olduğu görülmektedir.

⁵⁰ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 50, 69, 89, 145, 160, 162, 223, 293.

⁵¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544.

Tablo 12: Müslüman Köylerin Geliri Ve Vergileri⁵²

Köyler	1844 Senesi Geliri	1844 Senesi Aşar Vergisi	1844 Senesi Vergisi	1845 Senesi Geliri	1845 Senesi Vergisi
Paşa	31001	3267,10	1108,20	28863,5	1134,10
Kadı	6869,5	1746	559	7579	566
Yüncü	43015,10	4427,5	1466,20	48998,20	1502,18
Acemler	46919	4959,5	2525	50872	2594,8
Mihaliç	3451,5	272,5	399,30	7230	422,13
Ruslar	56895	6127	2428,20	58526,5	2494,25
Dizdar	16166,5	1668,5	796,5	17499,5	821,5
Alaaddin-i Sagir	34039	3267/30	1544	31407	1599,10
Alaaddin-i Kebir	16239,5	1613,5	900,20	20216	928,32
Gönülalısı	53744	5696	1943,30	71538	1992,22
Sönbek	13427	1382	946	16877	975
Derbend	43120,5	3992,5	1885	41760,5	1951
Kokarca	44944,5	4446,5	1992,5	42474,5	2075
Güle	19084	1545,5	952,5	23152,5	981,30
Koçak	8217	701	696	13586,5	717,15
Kumluca-i Atik	40548	3806	1979,5	50340	2029,12
Tatar Mahallesi	32717	3085	1470	35554	1516
Sarı Güllü	52264	4865,5	1698	71530	1748
Kuyucak Yeni Mahallesi Köyü	9855,5	867	533	12344	549,30
Çukurova	9985,5	290,5	1440	10759	1485,5
Eğerne	20175,5	4277,5	1001	24006	1022

⁵² BOA, KK.d., No. 6084.

Kömürlük	24131,5	2317,5	881	23653	908,8
Franka-i Sagir	18795,5	1595	1099	22415	1133,12
Franka-i Kebir	38244,5	3722	1378	44289	1422,8
Galata	36088	3390	1979	33861	2038,31
Memiş Sofular	23915	2127,5	1665	26408	1725
Yayla	32301,5	2981	2272	34226,5	2354,18
Petra	25018,5	2141,5	1892	27853	1948,6
Derviş Müslim	19211,5	1573,5	1414	21028	1458,8
Çökek	15542	1351	1323	17889	1355,5
Bekçioğlu	24552,5	2109	1463	25612	1508
Hayran	8625,5	1172,5	705,5	10533	726,18
Hacı Sinanlar	31854,5	2899	1898,10	35411	1945
Köklice	3275,5	675,5	212,5	5185	218,22

Tablo 12’de Müslüman köylerin 1844-1845 senesinin yıllık geliri ve ödediği vergiler gösterilmiştir. Ruslar köyü, 1844 yılında 56,895 kuruş gelire en çok geliri olan köy olurken, Gönülalısı köyü, 53.744 kuruşla onu takip etmiştir. En az geliri olan köy ise 3.275,5 kuruşla Köklice köyü olmuştur. Söz konusu kaza köylerinin yıllık gelir istatistiği yapıldığında, yıllık geliri 50 bin kuruşun üzerinde olan 3 köy, 40 binin üzerinde 5 köy, 30 binin üzerinde 9 köy, 20 binin üzerinde 6 köy, 10 binin üzerinde 7 köy, 3 binin üzerinde 4 köy tespit edilmiştir. Köylerin yıllık gelir miktarlarının farklılık göstermesinin nedeni müteşekkil olduğu hane sayılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Hane sayısı fazla olan köylerin yıllık geliri miktarlarının da fazla olduğu saptanmıştır. 1845 yılına gelindiğinde Paşa, Alaaddin-i Sagir, Derbend, Kokarca, Kömürlük ve Galata köylerinin yıllık gelirinde azalma olurken, diğer köylerin yıllık gelirinde artış olduğu gözlenmiştir. Bu durum yağmur ve kar yağışına dayalı susuz tarım ve nadasa bırakılan toprak miktarının önceki yıla göre artış göstermesi ile açıklanabilir. Zira susuz tarımda, yağışın yeterli

miktarda düşmediği yıllarda verimde azalma olurken, yeterli düştüğü yıllarda verimde artış olurdu.

Müslüman köylerin gelirlerinden aşar, vergi-yi mahsusa ve adet-i ağnam vergisi alınmıştır. Aşar vergisi şer'an toprak mahsullerinden 1/10 oranında alınan vergi olmakla beraber 1/5, 1/6, 1/8 gibi farklı oranlarda tatbik edilmiştir.⁵³ Ancak aşarın her yerde farklı miktarda alınması konusunda şikâyetlerden sonra Tanzimat fermanın uygulandığı yerlerde 1/10 olmasına karar verilmiştir.⁵⁴ Müslümanlar söz konusu kazanın köylerinde yetiştirdiği buğday, arpa, mercimek, lahana, üzüm, kovan, ot, fiğ, burçak, ürünlerinden aşar vergisi alınmıştır. Bunlardan lahana sadece Acemler ve Karagöz köyünde yetiştirilmiştir. Geliri en fazla olan köyler aynı zamanda en çok aşar vergisi veren köylerdir. Ruslar köyü, 6.127 kuruşla en fazla aşar vergisi veren köy olurken, Gönülalısı köyü, 5.696 kuruşla ikinci sırada yer almıştır. En az vergi veren köy ise 675,5 kuruşla Köklice olmuştur.

Varna köylerinde Müslümanların ödediği vergiler arasında koyun ve keçiden alınan adet-i ağnam vergisi önemli bir yer tutmaktaydı. Bu vergi temettuat defterlerinde tarım ürünlerinden alınan aşar vergisi kalemine eklendiği için bizde tabloda 12'de söz konusu ağnam vergisi gelirlerini aşar vergisi gelirleri içerisinde göstermek durumunda kaldık. Osmanlı Devleti'nde ağnam vergisi Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar genellikle iki koyuna bir akçe alınmıştır⁵⁵. Ancak bu miktar bölgelere göre değişebilmekteydi. Varna kazası köylerinde yetiştirilen koyun ve keçi ağnam vergisi dilimine girerken koyunun kuzusu ve keçinin yavrusu oğlaktan vergi alınmadığı görülmektedir. Kazanın köylerinde yetiştirilen toplam 2.747 koyun ve keçiden hayvan başına 10 para ağnam vergisi alındığı saptanmıştır.

Tanzimat'ın ilanıyla Osmanlı Devleti vergi düzeninde büyük bir değişim yaşanmıştır. Uzun süredir tekâlif-i örfiyye olarak alınan birçok vergi birleştirilmiş ve bunun yerine vergi-yi mahsusa alınmaya başlanmıştır. Vergi-yi mahsusa olarak istenen toplam vergi yerleşim

⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, C. 1, İstanbul 1993, s. 98.

⁵⁴ Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989, s. 168.

⁵⁵ F. Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi (Rişvan Aşireti Örneği)*, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 107.

birimlerindeki hanelerin mali gücüne göre hanelere paylaştırılmıştır.⁵⁶ Söz konusu kazanın köylerindeki imamlardan, yetimlerden, ihtiyarlardan ve fukara olarak bilinen kimselerden vergi alınmamıştır. Vergi alınmayan bu kişilerin vergi hanesine “*komşuları vergi tarh etmemiştir*” şeklinde ibare düşülmüştür.⁵⁷ Burada anlaşılan vergi alınmasında vazgeçen devlet değildir. Bu kişilerin hanesine düşecek vergi miktarı komşularının ödemeyi kabullenmiş olmasıdır. Bu durum halk arasındaki yardımlaşma ve dayanışma duygusunun güçlü olduğunu göstermektedir. Tablo 12’ye baktığımızda 1844-1845 yılında vergi vermeyen köy yoktur. Ruslar köyü, 1844 yılında 2.428,20 kuruşla vergisi en çok olan köy olup onu 1.943,30 kuruşla Gönüralısı köyü takip etmiştir. Köklice köyü ise 212,5 kuruşla en az vergi veren köy olmuştur. Vergi ile gelirler arasında orantı yoktur. Geliri az olan daha çok; geliri çok olan daha az vergi ödemiştir. Mesala; Hacı Sinanlar köyünün geliri 3.184,5 kuruş olup 1.898,10 vergi verirken, Kölice köyü, 3.275,5 kuruş gelire 212,5 kuruş vergi ödemiştir. Bu adaletsizlik dikkate alındığında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulacaktır.

Tablo 13: Müslüman Ve Gayrimüslimlerin Birlikte Yaşadığı Karma Köylerin Geliri Ve Vergisi⁵⁸

Köyler	1844 Yılı Geliri	1844 Yılı Aşar Vergisi	1844 Yılı Vergisi	1845 Yılı Geliri	1845 Yılı Vergisi
Karagöz	69405,5	6607,5	2777,30	71375	2855,5
Duğçe	22656	2099	1196,10	30933	1242,2
Şuca	52306,5	4719,5	2460,5	61727,5	2625,32
Kumluca-i Cedid	94902,5	9941	4384,5	94279	4521,18
Geyikçiler	32000	4521,5	1092	32830	1115,36
Yeni Köy	54490,5	5216	1797,5	57886,5	1841,5

⁵⁶ Fethullah Uçar, Temettuat Defterlerine Gore XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Sancağı Haymanateyn Kazasının Sosyal Ve İktisadi Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2010, s. 112.

⁵⁷ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 64.

⁵⁸ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

Fındıklı	46294,5	5193,5	3962	52649,5	4090,12
Yassıbaş	19869	1682	1024	19444	1046
Kebece	53574	4838,5	2575	60688	2666
Kestriç	46162	5192	2090	34228,5	2144,16
İsmi tespit edilemeyen köy	232889	25715	11376,5	220544	11734

Müslüman ve Gayrimüslimlerden müteşekkil karma köylerin gelirleri ve Osmanlı Devleti'ne ödediği vergiler tablo 13'de gösterilmiştir. İsmi tespit edilemeyen köyde nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakta olup 1844 yılında 232.889 kuruşla en fazla geliri olan köy olmuştur. Onu 94.902,5 kuruşla Kumluca-i Cedid köyü takip etmiştir. En az geliri olan köy ise 19.869 kuruşla Yassıbaş köyüdür. 1845 yılında Kumluca-i Cedid, Yassıbaş, Kestriç ve İsmi tespit edilemeyen köyün bir önceki yıla göre gelirleri azalırken diğer köylerin geliri artmıştır.

Karma köylerin aşar vergisi Müslüman köylerinde olduğu gibi toprak mahsullerinden alınan ürünlerden oluşmuştur. Kumluca-i Cedid köyü 9.941 kuruşla en fazla aşar vergisi ödeyen karma köy olup onu 6607,5 kuruşla Karagöz köyü takip etmiştir. Yassıbaş köyü ise 1682 kuruşla en az aşar vergisi ödeyen köy olmuştur.

Tablo 14: Gayrimüslimlerin Yaşadığı Köylerin Geliri Ve Vergisi⁵⁹

Köyler	1844 Yılı Geliri	1844 Yılı Aşar Vergisi	1844 Yılı Vergisi	1845 Yılı Geliri	1845 Yılı Vergisi
Kürekler	33182,5	3218,30	2443	48447	2479
Kuyucak	55716,5	4062	2191	57290	2259,5
Kabaklı	43725,10	3601	2372	67233	2444,5
Cevizli	43412,5	3713,5	2497	43570	2565,26

⁵⁹ BOA, KK.d., No. 6084.

Caferli	59860	5091	2997	67058,5	3099
Divriş Yevan	38332,5	4096	2712	44103	2818
Dere	46601	3967	3023	56125,5	3117,5

Tablo 14’de Gayrimüslimlerden müteşekkil köylerin gelirleri ve ödediği vergi miktarları gösterilmiştir. En çok geliri olan Gayrimüslim köyü 59.860 kuruşla Caferli köyü olurken, Kuyucak köyü 55.716,5 kuruşla ikinci sırada yer almıştır. Kürekler köyü ise 33.182,5 kuruşla en az geliri olan köy olmuştur. Geliri bir önceki yıla göre düşüş gösteren Gayrimüslim köyüne kayıtlarda rastlanmamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi geliri diğer köylere göre fazla olan köyün aşar vergisi gelirlerle orantılı olurken vergi-yi mahsusa vergisinin gelirlerle orantılı olmadığı gözlemlenmiştir.

Adet-i ağnam vergisinde elde edilen gelirler Müslümanlarda olduğu gibi aşar vergisi kalemi içinde toplanmıştır. Gayrimüslimlerin beslediği toplam 7030 koyun ve keçinin her birinde 10 para ağnam vergisi alınmıştır. Koyun ve keçi sayılarının köylere dağılımı tablo 10’da gösterilmiş olduğundan burada tekrar gösterilmemiştir.

Osmanlı Devleti idaresinde Varna’da tespit edilen Müslüman, Gayrimüslim ve karma köylerin yıllık gelirlerinin toplamı 1844’te 1.987.598 kuruş iken, bu gelir 1845’te artarak 2.189.930,5 kuruş olmuştur. Söz konusu gelirler kazanın köylerinde yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim hanelerin tamamı olan 1.357 hane sayısına bölündüğünde, 1844 yılında her hanenin ortalama yıllık gelirinin 1.464 kuruş, 1845’te ise 1.613 kuruş olduğu görülmektedir. Bu gelirlerden alınan vergilerin toplamına bakıldığında, Osmanlı Devleti 1844 yılında aşar vergisinden, 197.521,5 kuruş, aynı yılda vergi-yi mahsusadan, 100.542 kuruş, 1845 senesi vergi-yi mahsusadan 103.661 kuruş gelir sağlamıştır.⁶⁰ 1844 yılı vergileri toplam hane sayısına bölündüğünde, her hanenin ortalama 145 kuruş aşar vergisi, 76 kuruş vergi-yi mahsusa ödediği görülmektedir. 1845 yılı vergi-yi mahsusasında ise her hanede ortalama 74 kuruş alınmıştır.

⁶⁰ BOA, *KK.d.*, No. 6084, s. 548.

Tablo 15: Müslüman Mahallelerin Geliri Ve Vergisi⁶¹

Mahalleler	1844 Yılı Geliri	1844 Yılı Aşar Vergisi	1844 Yılı Vergisi	1845 Yılı Geliri	1845 Yılı Vergisi
Abdurrahman Efendi	78455	956	4723,5	81626,5	4872,6
Alaaddin	63778	433,5	3288	67696	3394,18
Hacı Hasan	91595,5	1273,5	6158,5	99256	6353,34
Hayriye	64770	769,5	4152,5	69758	4283,16
Tonbay	27100,5	501	1745	27575	1800,28
Kalender Hoca	28073	218	2243,5	29843	2312,37
Akbayır	36353,5	1330	1738	33930	1791,24
Çavuşzade	43484,5	849	3241,5	41685	3348,5
Babazade	30779	714	2493	31238,5	2571,24
Şaban Efendi	27513	281	1667	25600	1719,23
Kal'a	19482,5	131,5	1482,5	19661	1529,36
Toplam	511384,5	7457	32933	527869	33975,5

Tablo 15'te Varna kazası merkezinde Müslüman mahallelerin yıllık gelirleri ve ödediği vergiler gösterilmiştir. 1844 yılında 91.595,5 kuruşla en fazla geliri olan mahalle Hacı Hasan Mahallesi olurken onu Abdurrahman Efendi Mahallesi 78.455 kuruşla takip etmiştir. En az geliri olan mahalle ise 19.482 kuruşla Kal'a Mahallesi olmuştur. Mahallelerin 1845 yılı geliri incelendiğinde, önceki yıla göre gelirinde düşüş olan 3 mahalleye kayıtlarda rastlanmıştır. Diğer mahallerin gelirlerinde önceki yıla göre artış saptanmıştır. Yıllık gelirinde düşüş olan mahallelerde tarımsal faaliyetlerin, diğer mahallere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Tarımda elde edilen gelirin azalmasında toprak bakımı, yetersiz yağış, tohum ıslahı gibi etkenlerin neden olduğu düşünülmektedir. 1845 yılı gelir toplamı 851 Müslüman haneye paylaştırıldığında, ortalama her hanenin yıllık gelirinin 620 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.

⁶¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544.

Şehir hayatının iktisadi yapısının topraktan elde edilen ürünlerden ziyade ticarete dayalı olması aşar vergisi içerisine giren ürünlerin çeşitliliğini sınırlandırmıştır. Varna kazası merkezinde bağlarda üretilen üzümünden ve kısmen tarlalarda üretimi yapılan buğday, arpa ve arıcılıktan elde edilen baldan aşar vergisi alınmıştır. Ayrıca koyun ve keçiden alınan adet-i ağnam vergisi de bu vergi kalemi içerisinde gösterilmiştir. Tablo 15'te 1.330 kuruşla en fazla aşar vergisi ödeyen mahallenin Akbayır olduğu görülmektedir. Bu mahalle buğday ve arpa üretiminin de en fazla yapıldığı mahalledir. Hacı Hasan Mahallesi 1.273,5 kuruşla ikinci sıraya yerleşirken, Kal'a Mahallesi 131,5 kuruşla en az aşar vergisi ödeyen mahalle olmuştur. Osmanlı Devleti'nin mahallelerde toplamış olduğu 12.355 kuruş aşar vergisi 851 hane paylaştırıldığında ortalama her hane 14 kuruş aşar vergisi ödemiştir. Ancak bazı hanelerin tarımsal faaliyetlerde bulunmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu tutar değişebilir.

1844-1845 yıllarında Hacı Hasan Mahallesi en fazla veri ödeyen mahalle olup onu Abdurrahman Efendi Mahallesi takip etmiştir. En az vergi veren mahalle ise Kala Mahallesi olmuştur. 1845 yılı vergisi olan 33.975,5 kuruş 851 haneye paylaştırıldığında her hane ortalama 39,5 kuruş vergi ödemiştir. Fakat imamlar ve fukara taifesinin vergiden muaf olduğundan bazı hanelerden vergi alınmadığı unutulmamalıdır.

Tablo 16: Gayrimüslimlerin Yaşadığı Mahallelerin Geliri Ve Vergisi⁶²

Mahalleler	1844 Yılı Geliri	1844 Yılı Aşar Vergisi	1844 Yılı Vergisi	1845 Yılı Geliri	1845 Yılı Vergisi
Metropolit	80395,5	2145	8364,5	81781	8628,14
Kalcooğlu	109949,5	2075	10139,5	118803	10448,30
Matyo	127964	3460	9914,5	133122,5	10227,30
Varoğlu	111720	3300	12705,5	115752	13110,28
Ermeniyan	79913	1375	8436	80269	8731,24
Toplam	509942	12355	49560	529727,5	51148

⁶² BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544.

Tablo 16’da Gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahallelerin geliri ve ödedikleri vergi miktarları gösterilmiştir. Matyo Mahallesi 127.964 kuruşla en fazla geliri olan mahalle olurken, onu 111.720 kuruşla Varoğlu Mahallesi takip etmiştir. Varoğlu Mahallesi’nin yıllık geliri içerisinde yer alan 2.600 kuruş söz konusu mahallede 4 hanede ailesiyle misafir olarak yaşayan Yahudi dinine mensup kişilere aittir.⁶³ En az geliri olan mahalle ise 80.395,5 kuruşla Metropolit Mahallesi olmuştur. 1845 yılı gelirin bir önceki yıl geliriyle kıyaslandığında mahallelerinin tamamının gelirinde artış olduğu görülmektedir. Mahallelerin bir yıllık geliri olan 529.727,5 kuruş 898 hane paylaştırıldığında ortalama her hanenin yıllık 589,5 kuruş geliri olduğu saptanmıştır.

Gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahallelerde halkın temel geçim kaynağı bağcılık olduğundan aşar vergisinin tamamına yakını üzümden alınmıştır.⁶⁴ Matyo Mahallesi, 3.460 kuruşla en çok aşar vergisi ödeyen mahalle olurken, onu 3.300 kuruşla Varoğlu Mahallesi takip etmiştir. Bu mahallede yaşayan Yahudi dinine mensup kişiler tarımsal faaliyette bulunmadığından aşar vergisi ödememiştir. En az aşar vergisi tarh olunan mahalle ise 1.375 kuruşla Ermeniyan Mahallesi olmuştur. Söz konusu mahallelerin toplam 12.355 kuruş aşar vergisi 894 haneye paylaştırıldığında her hanenin ortalama 13,5 kuruş vergi ödediği görülmektedir.

1844-1845 yıllarında Gayrimüslim mahallelerinde en fazla vergi ödeyen Varoğlu olurken, Kalcooğlu ikinci sırada yerini almıştır. En az vergi veren mahalle ise Metropolit olmuştur. Söz konusu mahallelerin 1845 yılı vergisinin toplamı olan 51.148 kuruş 894 haneye dağıtıldığında, her hanenin ortalama 57 kuruş vergi ödediği görülür.

Cizye

Cizye vergisi Osmanlı Devleti tarafında tatbik edilmiş bir vergi değildir. Eski medeniyetlerin ilk devirlerinden itibaren cizye mevcuttu. Yunanlılar ve Romalılar hâkimiyetleri altındaki kavimleri korumaya

⁶³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544, s. 504.

⁶⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544, s. 135, 275.

mukabil onlardan cizye almıştır.⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanlar askerlik hizmeti karşılığı cizye ödemiştir.⁶⁶ Bu vergiden kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, körler ve keşişler muaf olmuştur.⁶⁷ Bu yanında düşman işgali nedeniyle yerlerini terk edenlere belirli bir süre için cizye muafiyeti tanınmıştır. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri ednâ, evsat ve âlâ olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu terimler fakir, orta halli ve zengin gruplar için kullanılmıştır. Varna'da 1844-1845 yıllarında, cizye mükelleflerinin ednâsından 15 kuruş, evsatında 30 kuruş ve âlâsında 60 kuruş cizye alındığı saptanmıştır.⁶⁸

Tablo 17: Varna Kazasına Bağlı Köylerde Gayrimüslimlerin Vermiş oldukları Cizye Miktarları⁶⁹

Köyler	60 Kuruş	30 Kuruş	15 Kuruş	Muaf	Toplam Kişi	Toplam Kuruş
Karagöz	1	12	3	-	16	465
Küreklere	-	31	9	2	42	1065
Duğçe	-	5	3	-	8	195
Köyün ismi tespit edilemedi	-	3	1	-	4	105
Şuca	-	31	4	1	36	990
Kumluca-i Cedid	1	39	8	1	49	1350
Kuyucak Köyü	-	49	6	2	57	1560
Geyikçiler	-	-	1	-	1	15
Kabaklı	-	39	22	2	63	1500
Cevizli	-	45	14	3	72	1560
Kestriç	1	33	6	-	40	1140

⁶⁵ M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, C.II, İstanbul 1993, s. 300.

⁶⁶ F. Söylemez, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Karşı Tutumu Ve Ermeniler", *Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2002, s. 79.

⁶⁷ H. İnalçık, "Osmanlılarda Cizye" *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 46.

⁶⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544, s. 276, 277, 289.

⁶⁹ BOA, *KK.d.*, No. 6084.

Caferli	1	47	1	-	49	1485
Yeni Köy	-	30	6	-	36	990
Fındıklı	-	5	3	-	8	195
Divriş İvan	-	38	12	-	50	1320
Yassibaş	1	9	3	1	14	375
Kebece	-	47	12	3	62	1590
Dere		43	13	-	56	1485
Toplam	5	506	127	15	653	17385

Tablo 17’de Varna’da Gayrimüslimlerin yaşadığı köylerde cizye alınan kişi sayıları ve miktarı gösterilmiştir. Cizye veren kişi sayıları incelendiğinden Cevizli köyü, 72 kişi ile en fazla cizye mükellefinin olduğu köy olmuştur. Onu 63 kişi ile Kabaklı köyü takip etmiştir. Geviçiler köyü ise 1 kişi ile en az cizye ödeyen köy olmuştur. Miktar olarak en fazla cizye ödeyen köy ise 1.590 kuruşla Kebece köyü olurken, Kuyucak ve Cevizli köyleri 1.560’şar kuruşla ikinci sırada yer almıştır.

Cizye miktarlarının kişi sayısı ile orantılı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni yukarıda da bahsedildiği gibi Gayrimüslimlerden alınan cizye miktarlarının değişiklik göstermesidir. Varna köylerinde yaşayan Gayrimüslimlerden 5 kişi 60’şar kuruştan, 506 kişi 30’ar kuruştan, 127 kişi 15’şer kuruştan cizye vermiştir. Cizye vergisinden ihtiyarlıktan ve hastalıktan dolayı 15 kişi muaf olmuştur. Osmanlı Devleti söz konusu kazaya bağlı köylerde Gayrimüslimlerde toplanan cizye vergisinden toplamda 17385 kuruş gelir elde etmiştir.

Tablo 18: Varna Mahallelerinde Gayrimüslimlerin Vermiş oldukları Cizye Miktarları⁷⁰

Köyler	60 Kuruş	30 Kuruş	15 Kuruş	Muaf	Toplam Kişi	Toplam Kuruş
Metropolit	9	88	7	3	107	3285
Kalcooğlu	13	145	17	2	177	5385
Matyo	-	243	21	5	269	7605

⁷⁰ BOA, ML.VRD.TMT.d., No. 17544

Varoğlu	5	171	15	6	197	5655
Ermeniyen	9	100	27	3	139	3945
Toplam	36	747	87	19	889	25875

Tablo 18’de cizye veren kişi sayısı incelendiğinde Matyo Mahallesi, 269 kişiyle en fazla cizye mükellefinin olduğu mahalle olmakla beraber tutar olarak da 7.605 kuruşla en çok cizye ödeyen mahalle olmuştur. Onu 197 vergi mükellefiyle 5.655 kuruş cizye tarh edilen Varoğlu Mahallesi takip etmiştir. Bu mahalledeki cizye mükelleflerinden 6’sının Yahudi dinine mensup kişiler olduğu ve bunlardan 3’nün 60’şar kuruştan, diğer 3’nün 15’e kuruştan cizye ödediği görülmektedir.⁷¹ Metropolit Mahallesi ise 107 vergi mükellefiyle en az cizye ödeyen mahalle olmuştur. Mahallelerdeki toplam 889 vergi mükellefinin 36’sının zengin, 747’sinin orta halli ve 87’sinin fakir olduğu anlaşılmaktadır. Zengin olarak nitelendirilen 36 kişinin mesleği hancı, tüccar, bakkal, gemi reisi ve iskele yükçüsü olduğu görülmektedir. İhtiyarlık ve maddi imkânsızlıklardan dolayı 19 kişi cizyeden muaf olmuştur. Osmanlı Devleti söz konusu mahallelerde yaşayan Gayrimüslimlerden toplamda 25.875 kuruş cizye vergisi almıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin yönetim felsefesi farklı inançlara sahip toplulukları bir siyasi çatı altında bir araya getirerek adil bir yönetim ile idare etmek olmuştur. Bu yönetim felsefesinin uygulandığı yerlerden biri olan Varna kazasında Müslim ve Gayrimüslim halk ayrı ve karma idari birimlerde birlikte yaşamının güzel bir örneğini sunmuştur. Müslüman halkı Türkler ve Tatarlar; Gayrimüslim halkı ise Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler oluşturmaktaydı.

Varna kazası temettuat defterleri ve şer’iyye sicillerinde çıkardığımız sonuçlara göre XIX. yüzyılın ilk yarısında söz konusu kazaya bağlı 36 Müslüman köyünde 717 hane, Müslüman ve Gayrimüslim halkın birlikte ikamet ettiği 11 karma köyde 414 hane olduğu görülmektedir. Bu hanelerin 241’inde Müslim, 173’ünde Gayrimüslim halk yaşamıştır. Sadece Gayrimüslimlerin sâkin olduğu 7 köyde ise 235

⁷¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, No. 17544, s. 504, 505.

hane mevcuttur. Bu verilerden hareketle Müslümanların köylerdeki toplam tahmini nüfusunun 4.790, Gayrimüslimlerin ise 2.040 olduğunu söyleyebiliriz. Kaza merkezindeki mahalleler incelendiğinde 12 Müslüman mahallesinde 928 haneye, 6 Gayrimüslim mahallesinde ise 1078 haneye rastlanmıştır. Bu veriler Müslüman mahallelerinin toplam tahmini nüfusunun 4.640, Gayrimüslimlerin ise 5.390 olabileceğini göstermektedir. Bu rakamlar kırsalda Müslüman nüfusun merkezde ise Gayrimüslim nüfusun daha fazla olduğunu yansıtmaktadır.

Ziraî faaliyetler için son derece elverişli olan Varna kazasında buğday, arpa ve üzümün yanı sıra kısmen mercimek, lahana, burçak ve ot yetiştirilmiştir. Bölgedeki tarım arazilerinin büyük bir kısmı Müslüman halk tarafından kullanılmıştır. Dolayısıyla tarımsal üretimde Müslümanların payının daha fazla olduğu söylenebilir. Ziraî faaliyetlerin yanında söz konusu kazada küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmıştır. Büyükbaş hayvanlardan inek, düve, tosun, öküz, kısrak, beygir, aygır, tay ve canavar beslenirken küçükbaşlardan koyun, keçi, kuzu ve oğlak yetiştirildiği görülmektedir. Ayrıca arıcılık faaliyetinde de bulunulmuştur. Müslüman halk daha çok büyükbaş hayvan yetiştirirken Gayrimüslim halkın ise küçükbaş hayvan yetiştirdiği gözlemlenmiştir. Müslümanların büyükbaş hayvanları tercih etmesinde ise onların süt, et ve derilerinden olduğu kadar gücünden faydalanılması etkili olmuştur. Özellikle çift sürmede öküzler kullanılmıştır. Ayrıca taşımacılıkta da öküz arabalarından faydalanılmıştır.

Varna kazası merkezinde gelişmiş bir sanayi kolundan söz etmek mümkün değildir. Daha çok küçük esnaf ve zanaatkârlar şehrin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Meslek grupları içinde esnaf ve zanaatkârlıkla ilgili mesleklerin öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu grup içinde yer alan çeşitli meslek kolları, şehrin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Ayrıca ticaretle uğraşmak tercih edilen bir meslek dalı olmuştur. Bunun yanında geleneksel tarımla ilgili mesleklerin de şehir merkezinde yapıldığı görülmektedir.

Vergisel açıdan değerlendirildiğinde Müslüman ve gayrimüslim halktan aşar, vergi-yi mahsusa ve adet-i ağnam vergisi alınırken buna ilaveten gayrimüslim halktan cizye vergisi de alınmıştır. Bu vergilerden vergi-yi mahsusa hariç diğer vergilerin gelirlerle orantılı olduğu

görülmektedir. Osmanlı aşar vergisi uygulaması ile bölgede yetiştirilen tarım ürünleri çeşitliliğini ve miktarını takip edebilmiştir. Bu durum üretimde ani düşüşler olduğunda bölgede yapılacak ıslah çalışmalarının hız kazanmasını sağlamıştır. Gayrimüslimlerin refah düzeyine göre uygulanan cizye vergisi mükelleflerin ödeme şartlarını kolaylaştırmış ve devlete olan bağlılık duygusunu güçlendirmiş olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti 1844 yılında aşar vergisinden 217.333,5 kuruş, vergi-yi mahsusadan 183.035 kuruş ve cizyeden 43.260 kuruş gelir elde etmiştir.

Sonuç olarak Varna kazasında yaşayan Müslim ve Gayrimüslim halk Osmanlı Devleti idaresinde nüfusunu ve sahip olduğu gayrimenkuller ile maddi-manevi varlıklarını korumuştur. Bu cümleden olarak Osmanlı Devleti bölgedeki farklı dine mensup toplulukları nüfus politikaları ya da ekonomik politikalarla asimile etme çabasında olmamıştır. Osmanlı'nın sağladığı inanç özgürlüğü içerisindeki Müslüman ve Gayrimüslim halk toprağını işleyerek, farklı türlerden hayvanlar yetiştirerek, çeşitli meslek ve zanaat kollarında çalışarak Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde yer almıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi (Bilad-ı Metruke Mahkemesi Sicilleri)

Varna Şer'iyye Sicili (VŞS): No. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 14, 18, 20, 22, 25, 29, 35, 36

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Varna Temettuât Defterleri: No. 6084, No.17544.

Kitap ve Makaleler

Alpaslan, Erhan, "1247-1254 H./M. 1830-1838 Tarihli 2 Nolu Varna Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 1996.

Alpaslan, Erhan - Aydın, Tülay, "Balkanlar'da Bir Türk Şehri: Varna (Sosyo-Kültürel Açından Bir İnceleme)", *Uluslararası II. Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Nevşehir Hacıbektâş Üniversitesi-Sarayevo Üniversitesi, Bosna Hersek 2015. s. 110-129.

Altunan, Sema, "İki Mahalle Örneğinde Varna Kentinin Mesleki Dağılımı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Romanya Kasım 2006, s. 107-147.

Barkan, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953.

Dönmez, Coşkun, 9 Numaralı Varna Kadı Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş, 2018

Dönmez, Coşkun, 9 Numaralı Varna Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı Ve Fihristi, *Kesit Akademi Dergisi*, C. 3, S. 10, Aralık 2017, s. 756-809.

Emecen, Feridun, "Varna Muhaberesi", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 527-530.

Ersoy Hacısalihoglu, Neriman, "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret" *Etkin Kitaplar*, İstanbul, 2011, 97-115.

Evlıya Çelebi, *Seyahatname*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), 5. Kitap, Yapı Kredi yayınlar, İstanbul 2001.

Göyünç, Nejat, " Hane Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, Sayı: 32, İstanbul 1979

İnalcık, Halil, "Türkler Ve Balkanlar", *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, Eylül, 2005, s. 20-44.

İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Cizye" *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45-48.

İnalcık, Halil, "Murad I", *DİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 156-164.

Karamursal, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989.

Keleş, Erdoğan, "Kırım Savaşı'da (1853-1856) Müttefik Orduların Sevk Ve İdare Merkezi: Varna", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S.13, 2016, s.773-800.

Koyuncu Kaya, Miyase, "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774-1878)", *Turkish Studies*, C.10, Ankara 2015, s.383-418.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarihi Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, C. I-II, İstanbul 1993.

Söylemez, Faruk, "XVI. Yüzyılda Pağnik Nahiyesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 171, İstanbul Aralık 2007, s.201-240.

Söylemez, Faruk, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Karşı Tutumu Ve Ermeniler", Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu, Kahramanmaraş 2002, s. 78-90.

Söylemez, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi (Rişvan Aşireti Örneği)*, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Söylemez, Faruk - Dönmez, Coşkun, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Varna'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iye Siciline Göre)" *III*.

Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Üsküp – Makedonya 05 - 08 Eylül 2018, s.108-120.

Uçar, Fethullah, Temettuat Defterlerine Gore XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Sancağı Haymanateyn Kazasının Sosyal Ve İktisadi Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2010.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C. 1, Ankara 2011.